

De Belgisch-Duitse historici commissie Leuven, 1956-1958

Jens Horbach

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Geschiedenis
Profilering: Europese samenleving 1800-2000

Promotor prof. dr. Martin Kohlrusch
Academiejaar 2013-2014

159. 936 tekens

Inhoudsopgave

Inleiding	2
I De Belgisch-Duitse verhouding 1914-1950	
<i>De Eerste Wereldoorlog</i>	6
<i>Het Interbellum</i>	9
<i>De Tweede Wereldoorlog</i>	11
II De Duits-Belgische Conferentie te Brunswijk in 1954	
<i>De opzet</i>	13
<i>Protest uit België</i>	15
III De Belgische Commissie Mayence te Brussel 1955-1956	
<i>De aanzet</i>	17
<i>De conclusie</i>	19
IV De Belgisch-Duitse historicommissie te Leuven 1956-1958	
<i>De commissie</i>	21
<i>De methode</i>	25
<i>De werking van de commissie</i>	26
<i>Eredocoraten Schuman en Adenauer</i>	29
<i>Presentatie van het onderzoek</i>	31
V De Reacties	
<i>Kranten en tijdschriftartikels in binnen- en buitenland</i>	34
<i>Respons van lezers</i>	39
Conclusie	43
Bibliografie	47

Inleiding

In 1956 zocht historicus en archeoloog Fernand Mayence van de universiteit Leuven contact met Duits historicus Franz Petri, voor de opzet van een Belgisch-Duitse historicocommissie. Deze commissie zou een onderzoek doen naar de gebeurtenissen te Leuven in 1914 en hield zich specifiek bezig met de vraag of het door Duitsland uitgevaardigde Witboek uit 1915, de proef van de historische kritiek kon doorstaan.¹ De inhoud van dit Witboek hield de Duitse en Belgische academische wereld namelijk tot de jaren vijftig bezig, omdat Mayence deze bron ongeldig wilde laten verklaren. Leuven was een van de plaatsen die in deze overheidspublicatie aan bod kwam. Om deze discussie beter te begrijpen, is er daarom een inzicht in de Leuvense gebeurtenissen nodig.

Op 19 augustus 1914 trok het Duitse leger Leuven binnen.² Waar er in eerste instantie een goede verstandhouding leek tussen de burgers en haar bezetter, sloeg de sfeer op 25 augustus om.³ Het Belgische leger opende die dag namelijk de aanval vanuit Antwerpen en Duitsland meende dat de Leuvenaars zich hierdoor gesterkt voelden, om een vooropgezet aanvalsplan uit te voeren. Op deze manier werd de mythe van de francs-tireurs een feit.⁴ Deze vrijsschutters zouden een eerste keer zijn voorgekomen in de Frans-Pruisische oorlog in 1870-1871. Specifiek ging het toen om een gedeserteerde Franse soldaat of burger, die de wapens opnam tegen het Pruisische leger.⁵ De franc-tireur plunderde huizen en oogsten, zodat de tegenstander geen voorraden meer had.⁶ Omdat het hier geen officiële soldaat betrof, overtrad deze het oorlogsrecht. Dergelijke partizanen zouden volgens Duitsland in 1914 ook voorgekomen zijn in België, onder andere in Leuven. De door het Duitse leger uitgevoerde vergeldingen, zijn tot op heden nog onderdeel van de Leuvense herinnering.⁷

Deze tegenreactie in Leuven die duurde tot 28 augustus 1914, bestond uit gijzelingen en executies van 248 Leuvense burgers en het in brand steken van 2000 huizen van waaruit geschoten zou zijn. Doordat ook de universiteitsbibliotheek in de Naamsestraat afbrandde, vormde Leuven een symbool voor de geallieerden om zich af te zetten tegen de ‘Deutsche Kultur’.⁸ In het Duitse Witboek over *Die völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskrieges* van mei 1915, bleef het leger echter vasthouden aan de theorie van de francs-tireurs.⁹ De legerleiding rechtvaardigde hierin namelijk haar handelingen die ze als reactie op

¹ Het Witboek bevat “uitgegeven documenten betreffende het buitenlands beleid of over een andere kwestie van de dag.” In ‘Witboek’, *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*, Utrecht en Antwerpen, 2005, 4166.

² In principe kende het keizerrijk geen ‘Duits leger’, maar was de keizer (ook was hij koning van Pruisen) de opperbevelhebber van leger en vloot. In de praktijk verloor hij in de Eerste Wereldoorlog zijn grip op de soldaten en lag de macht bij de bevelhebbers Paul von Hindenburg en Erich Ludendorff. Om verwarring tussen partijen te voorkomen, is er hier voor gekozen om de term ‘Duits leger’ te behouden.

³ L. WIELAND, *Belgien 1914: die Frage des belgischen Franktireurkrieges und die deutsche öffentliche Meinung von 1914 bis 1936*, Frankfurt am Main, 1984, 34-36.

⁴ Een franc-tireur is een “burger die zonder onder militair commando te staan gewapend tegen de vijand optreedt”, de term wordt in het Nederlands als vrijsschutter/partizaan vertaald. In ‘franc-tireur’, *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*, Utrecht en Antwerpen, 2005, 1046.

⁵ G. WAWRO, *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870-1871*, Cambridge, 2003, 237.

⁶ Ibidem.

⁷ M. DEREZ, *The burning of the library of Leuven and the international response*, lezing op Historikerdialog, Leuven, 7 mei 2013, 2.

⁸ Ibid., 1.

⁹ *Die völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskrieges*, Berlijn, 1915.

de Belgische vrijeschutters had uitgevoerd. De Belgische regering wees het idee van een geplande burgeraanval daarentegen altijd af. Het was deze specifieke polemiek over het wel of niet aanwezig zijn van francs-tireurs in 1914, die de academici tot de jaren vijftig bezighield. Al vanaf 1914 verschenen er werken aan beide zijdes, die de onschuld van het eigen land en de schuld van de tegenstander bepleitten.

Pas in 1956 kwam het dus tot een Belgisch-Duitse historicocommissie die het Witboek van 1915 onderzocht. Voor België waren hier de professoren Fernand Mayence, Léon van der Essen (beiden universiteit Leuven) en Jean de Sturler (universiteit Brussel) aanwezig. De Duitse afgevaardigde professoren waren Franz Petri en zijn assistent Peter Schöller (beiden universiteit Münster), Werner Conze (universiteit Heidelberg) en Hans Rothfels (universiteit Tübingen). Het is deze commissie die het onderwerp vormt van de masterproef. De periode van 1956 tot 1958 vormt de basis voor het onderzoek, hoewel de polemiek vanaf 1914 hierin onvermijdelijk aan bod moet komen.

Status questionis

Tot nu toe bevatte het onderzoek enkel de inhoudelijke debatten tussen België en Duitsland. De evaluatie van werkwijzen, bronnenkritiek, partijdigheid en argumenten over de werken vanaf 1914 vormden hierbij het aandachtspunt. Aan Duitse zijde waren het Witboek en het rapport van Christian Meurer de belangrijkste bronnen.¹⁰ Aan Belgische zijde zette Fernand Mayence de toon.¹¹ Deze werken zijn basiswerken, omdat zij zowel het Witboek zelf onderzochten alsook de argumenten van het eigen land naar voren brachten. Deze twee professoren voerden bovendien tot en met de jaren dertig de boventoon. Meurer wilde bewijzen dat er wel partizanen waren geweest, terwijl Mayence het tegendeel probeerde te onderbouwen. Het rapport van Peter Schöller dat de uitkomst was van de historicocommissie 1956-1958, vormde een nieuwe bron.¹² Schöller bekeek namelijk het Witboek en haar bronnen zelf en ging vrijwel niet meer op de werken in die na 1915 waren verschenen. Door middel van de historische kritiek stelde hij dat: “Het Duitse Witboek over het geval Leuven in de toekomst niet meer als een geloofwaardige bron kan gelden voor de studie van de historische werkelijkheid der gebeurtenissen, die zich te Leuven van 25 tot 28 augustus hebben afgespeeld.”¹³ Schöller wees de mythe van de francs-tireurs af en concludeerde dat de Duitse soldaten elkaar hadden beschoten.¹⁴ Ook dit rapport zorgde echter nog niet voor een definitieve conclusie, want na 1958 verschenen er verschillende werken in Duitsland, die Schöllers rapport in twijfel trokken.¹⁵ Een uitgebreider overzicht van de gepubliceerde werken tot aan de jaren vijftig, volgt in het eerste hoofdstuk. De literatuur over de Duits-Belgische

¹⁰ *Die völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskrieges*, Berlijn, 1915. En C. MEURER, *Der Volkskrieg und das Strafgericht über Löwen*, Breslau, 1914.

¹¹ F. MAYENCE, *L'Armée allemande à Louvain et le Livre Blanc: traduction et réfutation de la partie du Livre Blanc allemand du 10 mai 1915 relative au sac de Louvain*, Leuven, 1919.

¹² P. SCHÖLLER, *Der Fall Löwen und das Weissbuch: eine kritische Untersuchung der deutschen Dokumentation über die Vorgänge in Löwen vom 25. bis 28. August 1914*, Keulen, 1958.

¹³ P. SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek: een kritisch onderzoek van de Duitse documentatie over de gebeurtenissen te Leuven van 25-28 augustus 1914*, O. LEYS vert., Leuven, 1958, 106-107.

¹⁴ *Ibid.*, 110.

¹⁵ W. HAHN en J. KÜHL red., *Der Fall Löwen 1914 und was dort wirklich geschah*, Plon am See, 1963, 2.

betrekkingen geeft vooral de politieke verhoudingen op een nationaal, bilateraal en Europees niveau weer.¹⁶

Onderzoeksvraag en hypothese

Over de inhoud van de polemiek vanaf 1914 zijn er al voldoende werken verschenen en de bronnen van het Witboek zijn meerdere keren onderzocht. De vraag over de aanwezigheid van francs-tireurs vormt daarom geen specifiek aandachtspunt, maar komt aan bod omdat Schöllers studie erover handelde. Wat daarentegen wel van belang is in deze masterproef, zijn de omstandigheden van 1956 tot 1958. Enkel Alan Kramer en John Horne hebben kort gesproken over de Belgisch-Duitse verhoudingen en de reacties op Schöllers rapport.¹⁷ Naar mijn mening is dit onderwerp echter nog niet volledig uitgeput. De vraag naar waarom deze studie door een bilaterale commissie in deze periode wel kon plaatsvinden, terwijl dit in de voorgaande decennia door afwijzing van beide zijdes niet mogelijk was geweest, is nog onbeantwoord. Daarnaast is ook de vraag naar het belang van dit onderzoek over het Witboek en dus de gebeurtenissen in 1914 nog aanwezig. Waarom onderzochten zij opnieuw gebeurtenissen in de Eerste Wereldoorlog, terwijl de omstandigheden in de Tweede Wereldoorlog en met name de Holocaust dit geheel leken te overschaduwen? In zijn werk haalde Peter Schöller dit probleem aan: “Op de sterk betwiste vraag, waarom er nooit een neutrale en internationale onderzoekscommissie tot stand gekomen is, kan hier niet worden ingegaan. De redenen, die eerst van Duitse zijde, dan van Belgische zijde tot verzet tegen dit voorstel voerden, zijn van complexe aard. Zij mogen zeker in geen geval in een of ander verband met het ‘schuldprobleem’ gebracht worden.”¹⁸ De onderzoeksvraag die hieruit volgt is: In hoeverre geeft de historicocommissie de naoorlogse relatie tussen België en Duitsland weer? De hierbij gevormde hypothese luidt: De integratie van de Bondsrepubliek Duitsland in Europa, heeft het noodzakelijk gemaakt om de polemiek tussen België en Duitsland op te lossen. Deze hypothese wierpen conservatieve Duitse historici overigens al in 1958 op, maar gold toen als een negatief argument.¹⁹

Methodologie

De voor deze masterproef geselecteerde bronnen zijn specifiek toegespitst op de historicocommissie van 1956-1958 te Leuven. Het betreft hier vooral brieven van de professoren, die zij gedurende de commissie naar elkaar verstuurd. Deze brieven maken een kwalitatieve analyse van onderuit mogelijk. Zo komen de argumenten, het verloop en de uitkomst van de studie aan bod. Dit is enerzijds een sterkte, omdat het briefverkeer specifiek over het verloop van het onderzoek gaat. Anderzijds is dit ook een zwakte, omdat de zeven leden in principe zijn voorgesteld als representatief voor de gehele Belgisch-Duitse

¹⁶ G. VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland: Sporen en dwaalsporen van een natie*, Leuven en Den Haag, 2010, 147. En L. WIELAND, *Belgien 1914: die Frage des belgischen Franktireurkrieges und die deutsche öffentliche Meinung von 1914 bis 1936*, Frankfurt am Main, 1984. En C. BRÜLL, *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, Vortrag im Rahmen des Studienabends: „Die belgisch-deutschen Beziehungen”, Eupen, 2009, 1-12. En E. HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen in den belgischen Staatsarchiven (mit Hinweisen auf Archivgut deutscher Provenienz) 1830 - 1962*, Brussel, 2008.

¹⁷ A. KRAMER en J. HORNE, *Deutsche Kriegsgreuel 1914: die umstrittene Wahrheit*, U. RENNERT vert., Hamburg, 2004, 612-614.

¹⁸ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 8.

¹⁹ WIELAND, *Belgien 1914*, 396.

betrekkingen. Naast de brieven van de professoren zelf en de rapporten over voorgaande commissies die in de jaren vijftig plaatsvonden, zijn er ook krantenartikels, recensies, verslagen en brieven van lezers gebruikt. Ook hierbij is een kwalitatieve analyse nuttig, omdat dit reacties zijn op de resultaten van de commissie. De kwantiteit van deze documenten is tevens van belang. Hoeveel reacties zijn er verschenen, welke ideologische achtergrond hebben deze personen en hoe reageren zij op het onderzoek? Op deze manier is het mogelijk om de impact van de studie aan te duiden en de situatie in de jaren vijftig te schetsen.

Hoewel de historicocommissie van 1956 tot 1958 dus het belangrijkste onderdeel van de masterproef vormt, gaat het eerste hoofdstuk in op de Belgisch-Duitse verhouding van 1914 tot 1950. Vervolgens staat in het tweede hoofdstuk de in 1954 gehouden Duits-Belgische Conferentie te Brunswijk, die de geschiedenishandboeken in beide landen wilde herzien centraal. Daarna volgt in hoofdstuk drie een bespreking van de binnen de Koninklijke Belgische Academie opgezette Commissie Mayence. Deze legde namelijk in 1955-1956 de basis voor het latere internationale overleg. Het vierde hoofdstuk handelt over de Belgisch-Duitse historicocommissie van 1956 tot 1958. Omdat deze commissie een rapport publiceerde dat reacties uitlokte in kranten, wetenschappelijke tijdschriften en bij individuele personen zal het laatste hoofdstuk ingaan op deze reacties. In de conclusie zal ten slotte de onderzoeksvraag en de hypothese opnieuw aan bod komen.

I De Belgisch-Duitse verhouding van 1914 tot 1950

De Eerste Wereldoorlog

Op 4 augustus 1914 viel Duitsland het neutrale België binnen, om naar het idee van het von Schlieffen-plan een snelle doortocht naar Frankrijk mogelijk te maken.²⁰ De schending van de neutraliteit, de verovering van Belgisch grondgebied en de gewelddadige represailles in Tamines, Andenne, Dinant en Leuven dwongen België tot deelname aan de Eerste Wereldoorlog.²¹ Barbara Tuchman ziet de vergeldingen als een gevolg van de Duitse ‘Abschreckungstheorie’.²² Deze door de Pruisische militaire theoreticus Carl von Clausewitz ontwikkelde aanpak, had tot doel om de bevolking onder druk te zetten, waardoor zij haar regering zou aansporen tot vrede.²³ Dit idee past in het huidige beeld dat historici hebben van de sterke Duitse militarisering onder keizer Willem II. Tijdens zijn regeerperiode vond er immers een verheerlijking van het militaire apparaat als een ‘Schule der Nation’ plaats.²⁴ Het probleem was echter dat Duitsland tegelijkertijd de Belgische burgers beschuldigde van verzet tegen haar leger. De Belgische reactie leidde daarom tot Duitse vergeldingsmaatregelen.

Deze maatregelen riepen naast Belgische protest ook weerstand op in de geallieerde landen en leidden tot een propagandaoorlog van beide kanten. De propaganda van en tegen de intellectuele Duitse elite en haar ‘Kultur’, doet sommige historici van een ‘Krieg der Geister’ spreken.²⁵ De Duitse intellectuele reactie op de berichtgeving over Leuven was hier een voorbeeld van. In het manifest *An die Kulturwelt* dat op 11 oktober 1914 in Duitse kranten verscheen, ontkenden 93 intellectuelen dat het gewelddadig optreden van haar leger in Leuven had plaatsgevonden.²⁶ Zij schaarden zich achter het idee dat de francs-tireurs haar soldaten hadden aangevallen, als wraak had het leger een deel van de stad beschoten.²⁷ De geallieerden daarentegen, zagen in de Duitse oorlogshandelingen een argument voor het voeren van een rechtvaardige oorlog. “Na Leuven kreeg de oorlog een hoog ethische dimensie.”²⁸ Waar zij Duitsland steeds hadden bewonderd voor haar hoogstaande ‘Kultur’, zorgde haar houding nu eerder voor een angsteffect en anti-Duitse gevoelens.²⁹ In de geallieerde propaganda was Duitsland dan ook het land van de Hun. Een beeld waaraan keizer Willem II voor de oorlog al zelf mee vorm gaf, door in 1900 zijn Hunnenrede uit te spreken.³⁰ België daarentegen kreeg vooral door de Verenigde Staten het beeld van ‘Poor little Belgium’ toebedeeld, waarin ‘the flames of Louvain’ symbool stonden voor het Belgische leed.³¹

²⁰ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 147.

²¹ HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 46.

²² B. TUCHMAN, *De kanonnen van augustus: de eerste oorlogsmaand van 1914*, A. ALBERTS vert., Amsterdam, 1962, 375.

²³ Ibidem.

²⁴ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 139.

²⁵ Ibid., 151.

²⁶ M. DEREZ, ‘The Oxford of Belgium: een kwestie van beeldvorming’, M. CEUNEN en P. VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren: beelden van de brand van Leuven (augustus 1914)*, Leuven, 2004, 121-122. En W. SCHIVELBUSCH, *Die Bibliothek von Löwen: eine Episode aus der Zeit der Weltkriege*, München, 1988, 29.

²⁷ DEREZ, ‘The Oxford of Belgium’, 121-122.

²⁸ Ibid., 114.

²⁹ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 139.

³⁰ Ibid., 138.

³¹ DEREZ, ‘The Oxford of Belgium’, 117.

Naast deze propaganda volgden er al in de oorlog zelf, de eerste ‘wetenschappelijke’ studies over de omstandigheden in België. Aan Duitse zijde was het de eerder genoemde gerechtsprofessor Christian Meurer die als eerste reageerde op de gebeurtenissen in Leuven. In zijn werk probeerde hij nog vóór de publicatie van het Witboek, het beleid van het leger te rechtvaardigen.³² Dat hij hier een pro-Duits betoog hield blijkt uit volgend citaat: “Die deutschen Truppen taten ihre Pflicht, und ein mehr als 24 stündiger Kampf mit der rasenden Bevölkerung endigte mit einer teilweisen Einäscherung der Stadt. Das ist der Tatbestand.”³³

Een nieuwe fase kwam er met het Witboek in 1915. Hierin ontkende de legerleiding haar daden tegen de Belgische bevolking niet, maar rechtvaardigde deze. De beschietingen van francs-tireurs op het Duitse leger waren in strijd met het oorlogsrecht, de vergeldingen waren volgens Duitsland daarom terecht geweest.³⁴ De soldaten geloofden in een door de Belgische regering georganiseerde volksoorlog tegen Duitsland.³⁵ De Belgische regering publiceerde van haar kant in 1916 een Grijsboek, dat de beschuldigingen ontkende en de Duitsers verweet het volkenrecht te hebben geschonden. Over de kwestie Leuven vermeldde het Grijsboek, dat het Witboek geen specifieke namen of plaatsen weergaf van gevangengenomen francs-tireurs.³⁶ Dat de polemiek niet enkel tot deze twee landen beperkt bleef, tonen een aantal krantenartikels uit Nederland aan. Het *Algemeen Handelsblad* ging het uitgebreidst op de twee publicaties in. Deze krant veroordeelde de vergeldingen en het Witboek en geloofde het Grijsboek.³⁷ Opvallend in dit artikel is de verklaring voor de Duitse reactie: deze was volgens de krant namelijk een gevolg van de franc-tireurpsychose. Dit beeld zou Schöller in 1958 ook als een belangrijke verklaring voor het Duitse gedrag aanduiden.³⁸ Tevens kwam er aan Belgische zijde repliek van de eerder genoemde Leuvense historicus Fernand Mayence, die later pleitte voor de historicocommissie en daarin ook zitting nam. Mayence was doctor in de klassieke filologie en sinds 1913 professor in de archeologie (hij verwierf bekendheid met zijn opgravingen in Syrië). Bovendien was hij getuige geweest van de Duitse inval in Leuven en wilde daarom een internationale erkenning van de schuld van de Duitsers.³⁹ In zijn werk reageerde hij op de verwijten van het Witboek en meende dat er een complot van Duitse zijde was, om de schuld bij de Leuvense inwoners te leggen.⁴⁰

Hoewel het in 1919 gesloten verdrag van Versailles na de geallieerde winst ook gunstig uitviel voor België, leek in eerste instantie haar relatie met Duitsland te verslechteren. Om het Duitse imperialisme in te perken, was de linker Rijnoever namelijk gedemilitariseerd en het Saargebied onder het mandaat van de Volkenbond geplaatst.⁴¹ Ook België speelde hierin een rol, door in opdracht van de geallieerde landen al vanaf december 1918 Duitse gebieden op de

³² MEURER, *Der Volkskrieg und das Strafgericht über Löwen*, Breslau, 1914.

³³ *Ibid.*, 2.

³⁴ HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 47.

³⁵ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, X.

³⁶ *Réponse au Livre Blanc allemand du 10 mai 1915: “Die völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskrieges”*, Parijs, 1916, 311-312.

³⁷ ‘Het nieuwe Belgische Grijsboek’, *Algemeen Handelsblad* (23 mei 1916), 1-2.

³⁸ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 110-111.

³⁹ F. DE VISSCHER en F. DE RUYT, ‘Notice Biographique sur Fernand Mayence membre de l’Académie Royale de Belgique’, *Annuaire de l’Académie Royale de Belgique*, CXXIX, Brussel, 1963, 179-180.

⁴⁰ MAYENCE, *L’Armée allemande à Louvain et le Livre Blanc*, 84-85.

⁴¹ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 161.

linker Rijnsoever te bezetten.⁴² Deze handeling was door haar neutraliteit echter onvrijwillig en vanuit het binnenland klonk er dan ook protest.⁴³ Toch besloot het land om mee te werken aan de bezetting, omdat de Franse buitenlandse politiek voor een bedreiging zorgde.⁴⁴ Daarom probeerde België zowel een verdrag met Frankrijk als met Groot-Brittannië te sluiten. De besprekingen zorgden echter enkel voor een vanaf januari 1920 onderhandeld geheim militair akkoord met Frankrijk.⁴⁵ Nog voor de ondertekening van dit akkoord op 7 september 1920, nam België al mee deel aan de ontruiming van het Rijngebied. “Het akkoord bevatte een geheim plan tot samenwerking van de Franse en Belgische legers in geval van een niet-uitgelokte aanval; een vooronderstelde gemeenschappelijke bezetting van het Rijnland en een openbare en door de Volkenbond geregistreerde briefwisseling, waarbij de twee regeringen hun volledige soevereiniteit behielden. België was nu verbonden met Frankrijk en was dus niet langer een evenwichtsfactor in Europa.”⁴⁶

Daarnaast kreeg België via het verdrag van Versailles niet alleen nieuwe grondgebieden (Eupen-Malmedy en Ruanda-Urundi), maar ook stond in artikel 247, dat Duitsland vanwege het in brand steken van de Leuvense universiteitsbibliotheek, boeken, incunabelen en handschriften moest leveren aan de Leuvense universiteit.⁴⁷ Hoewel deze leveringen binnen drie maanden moesten plaatsvinden, duurden ze nog tot 1943.⁴⁸ Enkel in 1923 stopten ze tijdelijk vanwege de Frans-Belgische Ruhrbezetting.⁴⁹ Tevens mocht Duitsland niet toetreden tot de Volkenbond, wat op haar beurt zorgde voor een verhindering van een eerste Europese integratie.⁵⁰ Het vredesverdrag lokte in Duitsland daarom verzet uit en versterkte de gevoelens van gekwetste nationale trots.⁵¹ Het grootste deel van de Duitsers verwierp het verdrag en schilderde het als een ‘Diktat’ af. Bovendien stelden zij het voor als een daad van verraad en capitulatie van de natie. In veel gevallen mondde dit uit in een afwijzing van de Weimarrepubliek zelf en van haar democratische instellingen.⁵² Doordat het militaire opperbevel aan het einde van de oorlog de verantwoordelijkheid van de nederlaag bij de politici legde (de geallieerden wilden namelijk enkel een wapenstilstand sluiten met een door het volk gedragen Duitse regering), was de zogenaamde ‘dolkstootlegende’ ontstaan.⁵³ In de ogen van een groot deel van de publieke opinie in Duitsland, droegen de partijen en politici nu de verantwoordelijkheid voor de onderhandelingen van de wapenstilstand en de latere Vrede van Versailles. Samen met de opgelegde herstelbetalingen zorgde dit voor een grote

⁴² C.W.W. JACOBS, *Belgien und die Rhein-Ruhrfrage 1918-1923: Ein Beitrag zur belgischen Außenpolitik der Zwischenkriegszeit*, Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, subfaculteit Filosofie, 1976, 19.

⁴³ *Ibid.*, 47.

⁴⁴ JACOBS, *Belgien und die Rhein-Ruhrfrage 1918-1923*, 48.

⁴⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III: De koning, het land, de oorlog*, Tielt, 2001, 36. En JACOBS, *Belgien und die Rhein-Ruhrfrage 1918-1923*, 79-82.

⁴⁶ VELAERS en VAN GOETHEM, *Leopold III*, 36-37.

⁴⁷ C. COPPENS, M. DEREZ en J. ROEGIERS, *Universiteitsbibliotheek Leuven 1425-2000*, Leuven, 2005, 190.

⁴⁸ G. RYCKMANS, ‘Bis diruta, bis restituta: contribution à l’histoire de la Bibliothèque de Louvain’, *Scrinium Lovaniense: mélanges historiques Etienne Van Cauwenbergh*, Leuven, 1961, 22.

⁴⁹ HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 51-52.

⁵⁰ P. CLAVIN, ‘Europe and the League of Nations’, R. GERWARTH red., *Twisted Paths. Europe 1914-1945*, Oxford, 2007, 325.

⁵¹ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 161.

⁵² *Ibid.*, 162.

⁵³ De ‘dolkstootlegende’ hield de mythe in stand dat het Duitse leger ongeslagen het slagveld had moeten verlaten. Haar nederlaag was namelijk te wijten aan een ‘aanval’ van binnenuit door de Duitse politici.

druk op de pas gevormde Weimarrepubliek.⁵⁴ Mede door de linkse Novemberrevolutie in 1919 en de militaire nederlaag, was er een verscherping van de politieke tegenstellingen in deze Weimarrepubliek. Tot 1923 deden de economische problemen deze instabiliteit alleen maar toenemen.⁵⁵

Het interbellum

Na de Frans-Belgische Ruhrbezetting in 1923, waarmee beide landen tevergeefs probeerden om herstelbetalingen af te dwingen, leken de verhoudingen te verbeteren. Sinds 1919 waren Duitse wetenschappers vanwege hun manifest, namelijk niet meer welkom geweest bij internationale congressen.⁵⁶ Het Dawesplan en het verdrag van Locarno veranderden dit echter. Het Dawesplan van 1924 zorgde onder andere voor een revisie van het verdrag van Versailles. De Fransen en Belgen moesten het Ruhrgebied verlaten, er kwam een speciale bank die Duitse herstelbetalingen ontving en het land zou buitenlandse leningen kunnen doen.⁵⁷ Ook voor de Leuvense bibliotheek voorzag het Dawesplan een voor beide partijen gunstige regeling.⁵⁸ Het verdrag van Locarno erkende niet alleen de grenzen (behalve de oostgrens met Polen en Tsjecho-Slowakije) zoals deze in 1919 waren vastgelegd, ook legde het de basis voor de Duitse toetreding tot de Volkenbond in 1926.⁵⁹ Hoewel de betrekkingen binnen Europa dus leken te verbeteren, bleef de polemiek tussen België en Duitsland bestaan. Zowel aan Belgische (1919-1923) als aan Duitse (1923-1924) zijde verschenen er officiële enquêtes van de regering over augustus 1914.⁶⁰ Inzet was nog steeds het al dan niet bestaan van de francs-tireurs en de daarop aansluitende vraag of de vergeldingen van Duitsland terecht waren geweest.⁶¹ Bovendien speelde op de achtergrond sinds 1921 het debat mee, of de nieuwe universiteitsbibliotheek in Leuven een anti-Duits opschrift zou moeten krijgen.⁶² In 1928 leken de betrekkingen op het internationale niveau weer te verbeteren. Het Briand-Kellogg pact bestempelde de aanvalsoorlog namelijk als onrechtvaardig, maar bleek later weinig betekenis te hebben.⁶³ Meurer en Mayence bestreden elkaar dit jaar bovendien opnieuw met dezelfde argumenten. In aparte werken probeerde eerstgenoemde het bestaan van francs-tireurs te bewijzen, terwijl laatstgenoemde het als een legende afdeed.⁶⁴ Het bleven dus deze twee professoren die de boventoon voerden en die in 1928 openlijk met elkaar in schriftelijk debat gingen in het Amerikaanse tijdschrift *Current History*.⁶⁵ Hoewel bij de reactie op deze werken een strikte Duits-Belgische afbakening voor de hand zou liggen, was

⁵⁴ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 162.

⁵⁵ *Ibid.*, 164.

⁵⁶ DEREZ, 'The Oxford of Belgium', 132.

⁵⁷ S. BERGER, 'Germany', R. GERWARTH red., *Twisted Paths. Europe 1914-1945*, Oxford, 2007, 206.

⁵⁸ DEREZ, 'The Oxford of Belgium', 132.

⁵⁹ BERGER, 'Germany', 206. En HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 52.

⁶⁰ A. ROLIN, *Les Allemands en Belgique 1914-1918: conclusions de l'enquête officielle belge*, Luik, 1925. En DEREZ, 'The Oxford of Belgium', 134. En SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 5.

⁶¹ DEREZ, 'The Oxford of Belgium', 134.

⁶² RYCKMANS, 'Bis diruta, bis restituta', 22 en 36-37.

⁶³ BERGER, 'Germany', 206.

⁶⁴ C. MEURER, 'Der Belgische Volkskrieg', J. BELL, *Völkerrecht im Weltkrieg 1914-1918*, II, Berlijn, 1927, 129-261. En F. MAYENCE, *De legende van de Leuvense Francs-Tireurs: antwoord op het memorandum van Dr. Meurer, hoogleeraar aan de Universiteit van Würzburg*, J. GESSLER vert., Leuven, 1928, 7-10.

⁶⁵ C. MEURER en F. MAYENCE, 'The Blame for the Sack of Louvain', *Current history*, 28 (1928), 556-571.

dit niet altijd het geval. Het hing hierbij namelijk niet van nationalisme, maar van de aangehangen politieke ideologie af. Zo schreef de Vlaamse nationalistische dichter Raf Verhulst een betoog tegen Mayences werk.⁶⁶ Mayence zelf deed in het jaar van de economische depressie (1929), in het Duitse katholieke blad *Allgemeine Rundschau* een oproep tot verzoening, om ‘de waarheid’ aan het volk te tonen: “Nur durch Erforschung der Wahrheit können die Gemüter den Weg zur Versöhnung finden. Niemals mehr verletze man die Wahrheit! Man lasse sie ans Tageslicht gelangen! Auch als Opfer werden wir keinen Hass schüren. Sobald die Wahrheit anerkannt ist, werden wir allen Menschen die guten Willens sind, von Herzen die Hand entgegenstrecken.”⁶⁷ Dat hij deze positie kon innemen in dit katholieke blad, lag aan de houding van redacteur Georg Moenius. Volgens Kramer en Horne volgden de meeste Duitse katholieke kranten namelijk de opvatting van hun regering. Zo bleef de *Kölnische Volkszeitung* overtuigd van de onschuld van haar leger, terwijl *Allgemeine Rundschau* de Belgische versie aanvaardde.⁶⁸ Ook het sociaaldemocratische *Vorwärts* en het liberale *Die Zeit* steunden overigens de Belgische beschrijving van de gebeurtenissen.⁶⁹

Drie jaar later daarentegen probeerde Duits historicus Robert Paul Oszwald een wetenschappelijk betoog in het voordeel van Duitsland te geven.⁷⁰ Zijn conclusie viel in het nadeel van België uit. Mayence reageerde hierop door te stellen dat Oszwald vooral uit het Witboek had geput: “uit geschiedkundig oogpunt een waarlijk vergiftigde bron.”⁷¹ Wel ging hij op diens aanbod in om een nieuwe poging te wagen voor de opzet van een internationale historicocommissie. Dit overleg zou moeten bestaan uit vijf buitenlandse professoren. Deze commissie te Leuven zou zich zonder inmenging van een regering bezighouden met een onderzoek naar de documentatie van Oszwald en Mayence. Daarnaast zou ze vroegere getuigen kunnen oproepen, die een verklaring hadden afgelegd bij eerdere onderzoeken. Professor Hans Rothfels zou overigens al deel moeten uitmaken van deze commissie in 1932.⁷²

De commissie die minister Emile Vandervelde al in 1927 een keer voorlegde, vond in 1932 opnieuw geen doorgang, omdat de Belgische regering haar afwees.⁷³ Volgens Kramer en Horne lag de reden voor de afwijzing in de houding van Duitsland. De Duitsers wilden het onderzoek enkel betrekken op de eerste helft van augustus, waardoor de Duitse gewelddadigheden niet aan bod zouden komen.⁷⁴ Daarnaast dacht premier Henri Jaspar dat

⁶⁶ R. VERHULST, *Zijn de Belgische francs-tireurs te Leuven en elders een legende? Antwoord aan den heer Fernand Mayence, professor te Leuven*, Antwerpen, 1929.

⁶⁷ F. MAYENCE, ‘Aufruf an alle Deutschen die guten Willens sind’, *Allgemeine Rundschau* (14 september 1929), 721.

⁶⁸ A. KRAMER en J. HORNE, *German Atrocities 1914: a history of denial*, New Haven, 2001, 393.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ R.P. OSZWALD, *Der Streit um den belgischen Franktireurkrieg: eine kritische Untersuchung der Ereignisse in den Augusttagen 1914 und der darüber bis 1930 erschienenen Literatur unter Benutzung bisher nicht veröffentlichten Materials*, Keulen, 1931.

⁷¹ ‘Oswald’s werk over den Franctireursstrijd: Oordeel van prof. Mayence’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (6 augustus 1931), 1.

⁷² WIELAND, *Belgien 1914*, 369.

⁷³ F. MAYENCE, ‘La falsification des sources relatives à la question des prétendus Francs-Tireurs à Louvain en août 1914’, *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5e reeks, 41 (1955), 169.

⁷⁴ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 397.

een dergelijke commissie enkel de haat tussen beide landen opnieuw zou aanwakkeren.⁷⁵ Tevens berichtte de Belgische afgevaardigde André de Kerchove vanuit Berlijn, dat vanaf 1933 een commissie niet meer zou kunnen plaatsvinden. Daarvoor was er namelijk vrede en rust nodig in beide landen, iets dat in Duitsland door de opgang van de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) niet meer zeker was.⁷⁶

De Tweede Wereldoorlog

Duitsland isoleerde zich steeds meer van de andere Europese landen: zo stapte het uit de Volkenbond (1933) en schond het stapsgewijs de bepalingen van de Vrede van Versailles.⁷⁷ Bovendien beëindigde Adolf Hitler tijdelijk de Belgisch-Duitse controverse, omdat hij op 30 januari 1937 de Duitse ondertekening van het verdrag van Versailles ongeldig verklaarde. Het Duitse bronnenonderzoek zou daarnaast aangetoond hebben dat het leger zich in 1914 niet aan misdaden had schuldig gemaakt. De soldaten reageerden toen namelijk op de Belgische bevolking en soldaten in burgerkleding, die zich hadden verenigd met het Belgische leger.⁷⁸ Het bewijs daarvoor waren de hagelschoten waarmee het leger onder vuur was genomen. Haar soldaten waren hierdoor zo verbitterd geraakt, dat ze tot de ook voor Duitsland betreurende daden in staat waren geweest.⁷⁹

Franz Petri, een van de professoren in de historicocommissie van 1956-1958, kreeg een positie binnen dit nazi-regime. Petri zou namelijk door zijn werken de aandacht van de nazi's hebben getrokken.⁸⁰ Volgens zijn biograaf Karl Ditt, bleek Petri een grote bewondering voor Hitler te hebben: "statt dessen stellte Petri innenpolitisch eine wachsende Einheit des Volkes, außenpolitisch eine kluge Zurückhaltung fest und sah in Hitler einen hoffnungsvollen, sich mäßigenden, unter der Last der Verantwor[t]ung seriös gewordenen Staatsmann in den er große Hoffnungen setzte."⁸¹ Op 2 mei 1936 trad Petri toe tot de Sturmabteilung (SA), op 1 mei 1937 tot de NSDAP. Voor de Belgisch-Duitse relatie was het van belang dat Duitsland op 28 mei 1940 het land binnenviel. Vervolgens zetten de Duitsers in België een militair bestuur op. In mei 1940 kregen de historici Franz Petri en Werner Reese een functie als cultuurreferendaris in België.⁸² De vier universiteiten van België (Brussel, Gent, Leuven en Luik) kwamen onder het toezicht van Petri te staan. Omdat hij de universiteit van Brussel in een 'Germaans-Duits' bolwerk probeerde te veranderen, leek het tot een onherstelbare breuk te komen tussen hem en de Belgische universiteiten.⁸³ Petri verantwoordde zich na de oorlog echter voor deze rol in het naziregime. Zo verdedigde hij zich met het argument dat het door zijn toedoen was, dat minister Gaston Eyskens zijn leerstoel aan de universiteit van Leuven

⁷⁵ WIELAND, *Belgien 1914*, 369. En HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 54.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 198.

⁷⁸ WIELAND, *Belgien 1914*, 370.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ K. DITT, 'Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik. Das Beispiel Franz Petri (1903-1993)', *Westfälische Forschungen*, 46 (1996), 84 en 88. En F. PETRI, *Die fränkische Landnahme und das Rheinland*, Bonn, 1936. En F. PETRI, *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich: die fränkische Landnahme in Frankreich und den Niederlanden und die Bildung der westlichen Sprachgrenze*, Bonn, 1937.

⁸¹ DITT, 'Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik', 102.

⁸² Ibid., 107.

⁸³ DITT, 'Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik', 110.

opnieuw mocht innemen na 1945. Daarnaast duidde hij aan dat het tijdens de oorlog zijn taak was om het functioneren van de universiteiten zo normaal mogelijk te laten verlopen.⁸⁴ Omdat Eyskens van zijn kant stelde dat Petri inderdaad had geprobeerd om de door het militaire bestuur ingestelde maatregelen voor de universiteiten te milder en een vreedzame oplossing tot stand te brengen, bleef de Belgische kritiek op Petri grotendeels uit.⁸⁵ Voor de kwestie Leuven was het daarnaast van belang dat het Duitse leger de sinds 1929 nieuw gebouwde universiteitsbibliotheek op 16 mei 1940 opnieuw in brand stak. Archivaris Mark Derez merkt hierbij op dat de gebeurtenis dit keer minder effect had dan in de Eerste Wereldoorlog. Hij wijt dit aan het herhalingseffect van de brand, een veranderd normbesef en een plaatsvervangende schaamte van het mensdom vanwege de Holocaust.⁸⁶ “Tegenover de Holocaust verzonk de brand van een bibliotheek in het niet.”⁸⁷

Tot de jaren 1950 leek de controverse rondom 1914 dan ook op de achtergrond te zijn verdwenen. Onder andere de ontmanteling van de Duitse oorlogsindustrie, de ontwapening en de heropbouw van de democratie kregen in de door de westerse geallieerden bezette zones prioriteit. Vooral het Internationaal Militair Gerechtshof van Neurenberg speelde in de jaren 1945-1946 een grote rol, door naast het aanklagen van vertegenwoordigers van het naziregime een aantal overtredingen tegen fundamentele internationale rechtsregels vast te leggen.⁸⁸ België daarentegen kende met de koningskwestie, de taalkwestie, de veroordeling van collaborateurs en de schoolstrijd haar eigen problemen.⁸⁹ Lothar Wieland meent bovendien dat Duitsland sinds 1918 geen echte pogingen meer deed om het vertrouwen van andere landen te herwinnen. Daardoor kon de waarheid over de daden in België ook niet tot het volk doordringen.⁹⁰ De oprichting van de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) in 1949 maakte echter een andere houding noodzakelijk, omdat de Koude Oorlog de internationale spanningen onder druk zette.⁹¹ Zo betrokken de Amerikanen de BRD in haar Marshallplan en verbeterden de wetenschappelijke betrekkingen vooral sinds de Duits-Belgische Conferentie te Brunswijk in 1954.⁹²

⁸⁴ DÜSSELDORF, Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, NW 599, nr. 1232: Verklaring van F. Petri over zijn rol in de Tweede Wereldoorlog, 27 juli 1949.

⁸⁵ DITT, ‘Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik’, 110.

⁸⁶ DEREZ, ‘The Oxford of Belgium’, 136.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 218.

⁸⁹ E. GERARD, *Hedendaagse Geschiedenis*, 13^e uitgave, Leuven, 2010-2011, 280-283.

⁹⁰ WIELAND, *Belgien 1914*, 392.

⁹¹ HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 58. En BRÜLL, *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, 5.

⁹² WIELAND, *Belgien 1914*, 393.

II De Duits-Belgische Conferentie te Brunswijk in 1954

De opzet

In augustus 1954 vond er in Brunswijk een Duits-Belgische conferentie voor de herziening van de leerboeken in de geschiedenis plaats.⁹³ Hierbij waren er zowel academische historici, geschiedenisleraren en specialisten van buitenlandse instellingen voor de eigentijdse geschiedenis aanwezig.⁹⁴ De belangrijkste deelnemers aan Belgische zijde waren professor André Puttemans (universiteit Brussel) en professor Emile Lousse (universiteit Leuven); terwijl aan Duitse zijde Georg Eckert (Hogeschool Brunswijk) als voornaamste afgevaardigde gold. De door de Belgische Federatie der Leraren in de Geschiedenis en het Internationale Schulbuchinstitut opgezette conferentie, had tot doel om te onderzoeken hoe de handboeken in het onderwijs de Duits-Belgische betrekkingen van 1830 tot 1945 weergaven. Daarbij was het van belang om “de historische waarheid te eerbiedigen en te streven naar een betere verstandhouding tussen beide volkeren.”⁹⁵ Historica Tessa Lobbes stelt zelfs dat het onderzoek ten doel had om een internationale verzoening te bewerkstelligen.⁹⁶ Door de inhoud van de handboeken te wijzigen, hoopten de historici de mentaliteit en het wereldbeeld van hun leerlingen te veranderen. Hierbij was het vooral noodzakelijk om de nationalistische vooroordelen weg te werken en aandacht te besteden aan de geschiedenis van andere landen.⁹⁷ “Door jongeren met een gezamenlijk verleden vertrouwd te maken, zou het Europese bewustzijn verder doordringen.”⁹⁸

De vraag bij dit initiatief is, of de Duitse toenadering tot België bewust was gekozen. In de Tweede Wereldoorlog was België wel bezet geweest, maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland (dat een burgerlijk bezettingsbestuur kende), kreeg België een militair bestuur.⁹⁹ Bovendien lijken de gebeurtenissen in 1914 achteraf gezien meer impact te hebben gehad in België, dan de gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog. Een vergadering van Belgische en Duitse historici leek dus makkelijker op te zetten dan met andere landen. Ook met Frankrijk had Duitsland in 1951 overigens een conferentie belegd. Met het tijdens de oorlog collaborerende Vichy-regime in het achterhoofd, lijkt deze toenadering eveneens niet onlogisch.¹⁰⁰ Frankrijk kon immers na 1945 tegenover de BRD geen zelfde politiek meer voeren, als het land in de periode na de Eerste Wereldoorlog had gedaan. In de context van de Koude Oorlog die gepaard ging met een grotere Amerikaanse inbreng in het westen, was toenadering immers een sleutelwoord. Ondanks dit Amerikaanse aandeel probeerde Frankrijk toch om een belangrijke rol te blijven spelen. De directe bespreking met Duitsland was hier dan ook een voorbeeld van.

⁹³ Brunswijk is de Nederlandse vertaling voor de Duitse plaats Braunschweig in de deelstaat Nedersaksen.

⁹⁴ T. LOBBES, *Verleden zonder stof: De gedaanten van het heden in het Belgische geschiedenisonderwijs 1945-1989*, Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Katholieke Universiteit Leuven, onderzoekseenheid Geschiedenis, 2012, 193.

⁹⁵ Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945. Bilaterale Conferentie met het oog op het herzien van de handboeken in de geschiedenis. Braunschweig (20-25 Augustus 1954)*, Brussel, 1955, 47.

⁹⁶ LOBBES, *Verleden zonder stof*, 193.

⁹⁷ Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945*, 47.

⁹⁸ T. LOBBES, ‘Het Belgische geschiedenisonderwijs tegenover de uitdaging van de eigentijdse geschiedenis (1945-1961)’, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 126 (2013), 80.

⁹⁹ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 204. En HERREBOUT, *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen*, 57.

¹⁰⁰ GERARD, *Hedendaagse Geschiedenis*, 246.

De behandeling van de eigentijdse geschiedenis in deze conferentie was nog niet vanzelfsprekend. Door de nabijheid van de gebeurtenissen dachten de historici namelijk dat onpartijdigheid onmogelijk was. Omdat het echter herzieningen van handboeken in het onderwijs betroffen, waren de maatschappelijk-pedagogische eisen belangrijker dan de wetenschappelijke.¹⁰¹ Daarnaast vroeg de conferentie aan de academische wereld, om een specifieke historische kritiek voor de eigentijdse geschiedenis uit te werken. In Brunswijk vond dus een vernieuwing plaats in de geschiedwetenschap: 1. Er was niet enkel aandacht voor de nationale geschiedenis. 2. De eigentijdse periode kwam aan bod. 3. Ook geschiedenisleraren waren bij dit overleg aanwezig. 4. Naast de Duits-Belgische conferentie zouden er nog conferenties met andere landen plaatsvinden, wat de kennis over de Europese geschiedenis en haar onderwijs vergrootte.¹⁰²

Inzake de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog was de aanname dat: 1. Het wetenschappelijk onverantwoordelijk was om één enkel land met de hele schuld voor de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog te belasten. 2. Aan België geen verwijt viel. 3. Duitsland in 1914 de Belgische neutraliteit had geschonden. Verder meenden de Duitse leden dat de toenmalige regering niet sterk genoeg was om haar politieke overwegingen boven die van het leger te plaatsen, waardoor laatstgenoemde de overhand kreeg.¹⁰³ Specifiek over het verloop van de Eerste Wereldoorlog vermeldde de conferentie dat de betrekkingen tussen de landen lang slecht waren geweest. Dit kwam door de Duitse inval, de bezetting en wandaden in Andenne, Tamines, Dinant en Leuven, de terechtstelling van gijzelaars en hun wegvoering naar Duitsland, de betalingen van zware boeten en de inname van machines en grondstoffen. “De Duitse leden verklaarden de wandaden van de maand augustus 1914, door de onverwacht sterke weerstand van het Belgische leger aan de Duitse troepen en door de vrijeschutters psychose.”¹⁰⁴ Het idee van een georganiseerde Belgische weerstand en van propagandathesissen over Duitse gruwelen wezen zij echter af. Wel was de conclusie dat er afzonderlijke daden waren gesteld die tegen het oorlogsrecht indruisten. Daarnaast laaide ook de discussie over het ‘schuldprobleem’ op. Hierin stelden ze dat er niet meer enkel van een Duitse schuld sprake kon zijn zoals deze in het verdrag van Versailles was gedefinieerd. Ook andere landen hadden namelijk een aandeel gehad in de uitbraak van de oorlog.¹⁰⁵ Zoals Lobbes immers aangeeft lag de basis voor deze stelling in de resolutie van de Frans-Duitse bijeenkomst in 1951. Bij laatstgenoemd overleg was de conclusie dat geen enkel volk of regering de schuld kon krijgen van oorlogsvoering met voorbedachte rade. De Belgische afgevaardigden in 1954 verwierpen deze resolutie echter, omdat ze haar te radicaal vonden en ze niet wetenschappelijk was bewezen.¹⁰⁶ Daarnaast was wel de veronderstelling dat door het verdrag van Locarno de Duits-Belgische betrekkingen tot aan 1932 stabiliseerden.¹⁰⁷ De machtsovername door het nationaalsocialisme was daarnaast te wijten aan verschillende binnenlandse en buitenlandse oorzaken. De Holocaust vormde in 1954 daarentegen nog geen aandachtspunt, omdat de landen zich in de jaren vijftig beperkten tot de slachtoffers van de

¹⁰¹ LOBBES, ‘Het Belgische geschiedenisonderwijs tegenover de uitdaging van de eigentijdse geschiedenis’, 81.

¹⁰² LOBBES, *Verleden zonder stof*, 67.

¹⁰³ Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945*, 50.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 51.

¹⁰⁵ LOBBES, *Verleden zonder stof*, 194-195.

¹⁰⁶ Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945*, 57.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 52.

eigen natie. Tevens zouden de historici te weinig afstand hebben in tijd, om de bronnen betreffende de Tweede Wereldoorlog objectief te kunnen onderzoeken.¹⁰⁸ Bovendien werkte de gerichtheid op het materiële herstel van de oorlog een zekere verdringing van de eigen geschiedenis in de hand. Het uitblijven van een kritische confrontatie met het naziverleden kwam later bekend te staan als een symptoom van de ‘Unfähigkeit zu trauern’.¹⁰⁹

Protest uit België

Ondanks de goede verstandhouding tussen beide landen, kwam er vanuit Belgische wetenschappelijke hoek protest tegen deze conferentie. Historicus Frans van Kalken die later aan de voorbereidende Commissie Mayence in Brussel zou deelnemen, verzette zich namelijk tegen het idee dat Duitsland niet de enige veroorzaker van de wereldoorlog zou zijn geweest.¹¹⁰ Hij wees hier op het von Schlieffen-plan en het Duitse imperialisme. Bovendien duidde hij de werken van Mayence als bron aan, om de ‘mythe van de francs-tireurs’ ongeldig te verklaren. Van Kalken was van mening dat het Belgisch-Duitse overleg enkel had plaatsgevonden om de verhoudingen te verbeteren, zonder daadwerkelijk de wetenschappelijke waarheid te onderzoeken (een argument dat oud-soldaten in 1958 gebruikten tegen de internationale historicommissie). Dat de politieke belangen zoals Van Kalken stelde wel een belangrijke rol speelden, blijkt uit de stelling van de conferentie zelf: “Teveel geschiedenisboekjes zijn chauvinistische literatuur, welke onverenigbaar is met de Europese geest.”¹¹¹ Argumenten tegen Van Kalken, kwamen er van het Vlaamse katholieke dagblad *De Nieuwe Gids*. Het blad stelde dat bij deze bijeenkomst niet een politieke, maar een wetenschappelijke revisie het belangrijkste doel was. Daarnaast meende het blad dat Van Kalken zich enkel had gebaseerd op eenzijdige informatie, afkomstig van een Duitse journalist. Ook van Puttemans zelf kwam er reactie: hij meende eveneens dat Van Kalken niet voldoende was geïnformeerd en dat de conferentie wel voortdurend de historische kritiek had behouden ten opzichte van de onderzochte bronnen.¹¹² Daarnaast benadrukte hij dat het initiatief louter adviserend was en daardoor enkel suggesties kon doen aan uitgevers, uitspraken waren daarom niet bindend. Belgisch afgevaardigde Georges Gysels hoopte eveneens met een artikel de ware bedoelingen van het overleg op te helderen.¹¹³ Hij beklemtoonde dat onderzoek naar kwesties als die van de francs-tireurs niet het hoofddoel waren, de commissie onderzocht dit immers niet. Eerder was het streven om voor België een grotere plaats op te eisen in buitenlandse geschiedenis-handboeken. De bescheiden resoluties waren dan ook vooral bestemd voor geschiedenisleraren en dienden de feitelijke inhoud van de handboeken te verbeteren.

Op deze conferentie waren er dus meerdere doelen: 1. Een verbetering van de inhoud omtrent de handboeken in het onderwijs. 2. Een grotere bekendheid van de Belgische geschiedenis in het buitenland. 3. Een verbetering van de betrekkingen tussen Duitsland en België. 4. Een basis leggen voor een Europees bewustzijn. Geschiedenis en politiek hingen hier dus nauw met elkaar samen, ondanks dat wetenschappelijke objectiviteit het uitgangspunt was. Het is

¹⁰⁸ LOBBES, *Verleden zonder stof*, 195.

¹⁰⁹ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 224.

¹¹⁰ F. VAN KALKEN, ‘La réunion de Brunswick’, *Le Soir* (28 augustus 1954), 1.

¹¹¹ ‘Antwoord aan prof. Van Kalken: de historici van Braunschweig’, *De Nieuwe Gids* (28 augustus 1954), 1-2.

¹¹² ‘Prof. Van Kalken contra Braunschweig’, *De Nieuwe Gids* (3 september 1954), 2.

¹¹³ G. GYSELS, ‘Nog over Braunschweig’, *De Nieuwe Gids* (5 september 1954), 1-2.

daarnaast enerzijds opvallend dat de conferentie al uitspraken deed over een deel van de inhoud die de latere historicocommissie zou onderzoeken. De conclusies over 1914 waren in beide onderzoeken immers gelijk (er waren namelijk geen francs-tireurs geweest). Anderzijds stond de commissie in Leuven echter los van een groter verband als het Schulbuchinstitut of de Belgische Federatie der Leraren in de Geschiedenis. De vraag bij de commissie Mayence is dus waarom er in 1956 nog een onderzoek volgde naar de gebeurtenissen in Leuven, terwijl dit ook al twee jaar eerder was gedaan. Wielands verklaring voor de studie in 1954 is, dat de afstand in tijd het mogelijk maakte om de kwestie te onderzoeken. Hij ziet het initiatief van 1954 dan ook in de context van de West-Europese integratie, die noodzaakte om de betrekkingen tussen Duitsland en België te verbeteren.¹¹⁴ Een van de conclusies in 1954 was immers dat er in de nabije toekomst een nieuwe Duits-Belgische Conferentie moest komen, waarvan het programma niet beperkt zou blijven tot de hedendaagse geschiedenis.¹¹⁵ De verklaring van Kramer en Horne voor het onderzoek in 1956 is daarnaast, dat twee jaar eerder de specifieke gebeurtenissen niet geheel waren opgehelderd. De conferentie boekte wel vooruitgang door de georganiseerde Belgische franc-tireuraanval af te wijzen, maar gaf in plaats van precieze details nog steeds een algemeen beeld weer.¹¹⁶ Ze onderzocht immers ook de oorzaken van de Eerste en Tweede Wereldoorlog en had zowel voor de politieke als economische situatie van België en Duitsland aandacht.

Samenvattend kan worden gesteld dat de commissie van Mayence in tegenstelling tot de conferentie in Brunswijk, tussen de oude en nieuwe vorm van de geschiedwetenschap inviel. Tot de oude vorm behoorden enerzijds zijn opzet, methode en doel. Ten eerste bleken Mayences persoonlijke contacten van belang voor de opzet van de commissie. Hij zocht immers enkel binnen de academische wereld naar commissieleden en kreeg daarbij geen officiële steun van een universiteit, regering of andere instelling. Ten tweede paste hij enkel de methode van de historische kritiek toe op het Duitse Witboek, terwijl in Brunswijk juist de bedoeling was om de handboeken in het onderwijs te herzien. Ten derde had zijn commissie wel aandacht voor een bilateraal vraagstuk, maar speelde de nationale geschiedenis toch een grote rol. Ten slotte wilde Mayences commissie zich afzijdig houden van de politiek of het onderwijs, iets dat in Brunswijk wel een duidelijk geformuleerd doel was geweest. Dat zijn initiatief tevens onder de nieuwe vorm viel, lag aan het onderwerp. Mayence wilde immers één van de kwesties betreffende de Duitse vergeldingen ophelderen. Deze represailles hadden plaatsgevonden tijdens de Eerste Wereldoorlog en behoorden dus tot de eigentijdse geschiedenis, wat een nieuw onderzoeksdomein betrof. In 1954 was de verzoening van beide landen een duidelijk vooropgesteld doel. Of dit ook een geldige reden was voor Mayence, zal uit de volgende twee hoofdstukken blijken.

¹¹⁴ WIELAND, *Belgien 1914*, 393.

¹¹⁵ Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945*, 57.

¹¹⁶ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 412.

III De Belgische Commissie Mayence te Brussel 1955-1956

De aanzet

De aanleiding voor de oprichting van de Commissie Mayence, was de mededeling op de zitting van 28 maart 1955 van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen (in de rapporten afgekort tot de Klasse), die onderdeel was van de Koninklijke Belgische Academie. Naar aanleiding van de oproep die Mayence deed in zijn lezing, volgde een besluit tot de opzet van “een Commissie bestaande uit Ch. De Visscher, F. Mayence, L. Cornil en F. Van Kalken, die haar voorstellen zou doen over het vervolg voor te behouden tot de mededeling van Mayence.”¹¹⁷ Van Kalken had zoals aangegeven, eerder nog kritiek gegeven op de commissie van Brunswijk, maar beraadde zich nu dus wel over een internationale bijeenkomst die het Duitse Witboek en de franc-tireurkwestie zou moeten behandelen.

Mayence hield in zijn lezing vast aan zijn eerder geponeerde stelling, dat de Duitse regering met het Witboek, een rechtvaardiging van het gedrag van haar troepen beoogde. Hoewel er al veel over was geschreven, meende hij dat Duitsland na veertig jaar nog steeds probeerde, om de rechtvaardiging van de gebeurtenissen in België en dus ook de kwestie Leuven in de doofpot te stoppen.¹¹⁸ Hij was er zich echter wel van bewust, dat na veertig jaar deze gebeurtenissen steeds meer vergeten leken te zijn. Tevens wenste hij de vrede met Duitsland niet tegen te werken. Maar los van de politieke en economische belangen, dacht hij dat het de taak van de geschiedwetenschap was, om de historische waarheid te dienen. Hij bepleitte daarom dat de Klasse haar invloed moest aanwenden om de bronnen te laten onderzoeken en achter de waarheid te komen.¹¹⁹ Zijn doel was om in grote lijnen de gebeurtenissen van 1914 in Leuven op te helderen. De onderzoeker kon zowel de aanwezige bronnen als de getuigen die in 1914 in Leuven aanwezig waren geweest raadplegen.¹²⁰ Omdat de Duitse regering bovendien al voor de publicatie van het Witboek militaire enquêtes hield, waar Duitse soldaten en Leuvense burgers onder eed moesten verklaren wat er in Leuven was voorgevallen, zouden deze enquêtes ook deel van de studie moeten uitmaken. Mayence meende namelijk dat de gepubliceerde antwoorden van enkele ondervraagde Leuvense inwoners (waaronder rector Ladeuze), bewust waren vervalst. Vervolgens ging hij in zijn lezing in op de werken die na 1915 waren verschenen en waarvan hij sommige van kritiek had voorzien (bijvoorbeeld het antwoord aan Meurer).¹²¹ Tevens haalde hij zijn Duitse medestanders aan. Zo vermeldde hij onder andere Georg Moenius van de christelijke krant *Allgemeine Rundschau*.¹²² Daarna besprak hij de eerdere pogingen om een internationale commissie op te zetten. Hierbij bracht hij twee niet eerder vermelde pogingen uit 1914 (door M. Magnette) en 1915 (door kardinaal Mercier) aan, naast de officiële regeringspogingen van 1927 en 1932 (door minister Emile Vandervelde). Mayence benadrukte dat het geen politieke,

¹¹⁷ ‘Zitting van 28 maart 1955: mededelingen’, *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5^e reeks, 41 (1955), 130-131.

¹¹⁸ MAYENCE, ‘La Falsification des sources relatives’, 156.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ MAYENCE, ‘La Falsification des sources relatives’, 156.

¹²¹ F. MAYENCE, *De legende van de Leuvense Francs-Tireurs: antwoord op het memorandum van Dr. Meurer, hoogleeraar aan de Universiteit van Würzburg*, J. GESSLER vert., Leuven, 1928.

¹²² MAYENCE, ‘La Falsification des sources relatives’, 165-166.

maar een historische commissie moest zijn.¹²³ Deze door de Klasse ingestelde commissie, bestond echter zowel uit historici als juristen.¹²⁴ Uit de rapporten van deze zittingen blijkt, dat de overige leden het eerst niet verstandig vonden om een grootschalige studie op te zetten. Volgens hen kon de Koninklijke Belgische Academie in deze kwestie geen positie innemen, omdat zij zo de oude vijandelijkheden tussen België en Duitsland weer zou opwekken.¹²⁵ Een onderzoek naar het Witboek zou daarom een toenadering tussen beide landen in de weg kunnen staan. Wanneer er toch goedkeuring volgde van een dergelijke studie, meende ook de Commissie Mayence dat enkel de kwestie Leuven hier onderwerp van mocht zijn. Van Kalken en De Visscher zouden hiervoor hun internationale contacten aanspreken om een dergelijke bijeenkomst op te zetten.¹²⁶ Van Kalken was in september 1955 namelijk aanwezig op het Internationaal Congres voor Historische Wetenschappen te Rome, een initiatief dat het Comité International des Sciences Historiques (CISH) sinds 1900 organiseerde.¹²⁷ Hij zou de daar gelegde contacten met Oostenrijkse en Zwitserse historici kunnen gebruiken om toenadering te zoeken tot Duitse historici. Bovendien was Van Kalken van mening dat er bij deze commissie twee ‘neutrale’ historici (bij voorkeur afkomstig uit Zwitserland) moesten aanwezig zijn.¹²⁸

Toch stelden alle leden unaniem dat de organisatie van een internationale bijeenkomst moeilijk en duur was. Bovendien betwijfelden ze of dit onderzoek wel een definitieve oplossing kon bieden.¹²⁹ Mayence bleef echter bij zijn standpunt (“M. Mayence rappelle avec force sa position”) en meende dat het Witboek berustte op leugens.¹³⁰ Een studie over het Witboek was volgens hem van belang, omdat het immers een officieel document van de Duitse regering betrof dat nooit meer herroepen was. Een aantal leden van de Klasse moest in samenwerking met Duitse onderzoekers dit Witboek daarom opnieuw nauwkeurig en objectief bestuderen.¹³¹ Het betrof dus enkel een toepassing van de historische kritiek op het Witboek, objectief en zonder waardeoordeel (“examiner le Livre Blanc au strict point de vue historique”).¹³² Enerzijds stelden de andere drie commissieleden echter de vraag of het nog noodzakelijk was om een dergelijk onderzoek te doen, gezien de wetenschappelijke werken (en vooral die van Mayence) reeds hadden bewezen dat de in het Witboek aangevoerde beweringen onjuist waren. Anderzijds vroegen zij zich af of het mogelijk was om leden van de Koninklijke Belgische Academie bereid te vinden om deze studie uit te voeren.¹³³

¹²³ MAYENCE, ‘La Falsification des sources relatives’, 168-169.

¹²⁴ Ibid., 171.

¹²⁵ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van F. van Kalken over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

¹²⁶ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 80: Brief van secretaris H. Lavachery aan L. Cornil, 14 januari 1956.

¹²⁷ J. TOLLEBEEK, ‘Rome in 1955: Een momentopname van de Belgische en Nederlandse geschiedschrijving’, *Revue belge de philologie et d'histoire*, 2 (2007), 363.

¹²⁸ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van L. Cornil over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

¹²⁹ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van F. van Kalken over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van F. van Kalken over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

¹³² Ibidem.

¹³³ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van F. van Kalken over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

Mayence zelf hoopte erop dat de Academie drie vrijwilligers kon vinden “pour empêcher qu’un mensonge entre dans l’Histoire.”¹³⁴ Van Kalken, Cornil en De Visscher zelf gaven echter al aan dat zij zich niet met de kwestie Leuven wilden bezighouden, omdat ze niet over genoeg tijd beschikten. Zij stelden uiteindelijk, dat het de Klasse was die een stemming moest houden over de opzet van dit internationaal onderzoek.¹³⁵

De conclusie

Op de zitting van de klasse van 2 mei 1955, volgde de mededeling dat de bijeenkomst van de Commissie Mayence op 20 april had plaatsgevonden.¹³⁶ In de brief die secretaris J.F. Cox aan de voorzitter stuurde (al vóór de zittingen van de Commissie Mayence), stond vermeld dat alleen het Duitse Witboek bron van onderzoek kon zijn.¹³⁷ Deze Commissie Mayence had bovendien enkel de voorbereidende taak om een internationale historicocommissie in te stellen. Ze onderzocht dus zelf geen bronnen omtrent het Witboek. Haar laatste zitting vond plaats op 3 december 1956, mede door de vertraging die ze had opgelopen door een ongeluk van Cornil.¹³⁸ Op dat moment had Mayence zelf de contacten voor de opzet van een internationale bijeenkomst wel al gelegd.¹³⁹ De definitieve uitspraak van de Commissie Mayence was, dat ze haar aanbevelingen zou doen aan de leden van de Koninklijke Belgische Academie. Zij stelde opnieuw dat: “het voorwerp van het onderzoek uitsluitend herleid moet worden tot de uiteenzetting der feiten betreffende de verwoesting van Leuven, zoals het voorkomt in het Witboek.”¹⁴⁰ Daarnaast meende ze dat “het onderzoek in kwestie thans hernomen wordt in een atmosfeer van toenadering tussen België en Duitsland om alzo een oorzaak van wederzijdse wraaklust te doen verdwijnen.”¹⁴¹ Er was dus wel degelijk sprake van politieke motieven. Het lijkt er echter op dat zowel de zittingen in de Koninklijke Belgische Academie als de latere historicocommissie van Leuven, privé-initiatieven waren van Mayence. Hij had immers in zijn lezing gevraagd voor een overleg binnen de Academie en kwam via deze zittingen tot de opzet van een internationale commissie. Zo maakte hij op de bijeenkomst van oktober 1956 bekend dat hij contact had gezocht met Petri, die hij in 1931 al eerder ontmoette. Eind september had hij namelijk eerst schriftelijk contact, daarna kwamen zij bijeen in Aken.¹⁴² Mayence had hier gevraagd voor een overleg van drie Duitse en drie

¹³⁴ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van F. van Kalken over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

¹³⁵ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van L. Cornil over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

¹³⁶ ‘Zitting van 2 mei 1955: Mededeling van de H. F. Mayence (zitting van 28 maart 1955)’, *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5e reeks, 41 (1955), 176-177.

¹³⁷ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 380: Brief van secretaris J.F. Cox aan voorzitter, 30 maart 1955.

¹³⁸ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Annulering van zitting commissie door ongeval L. Cornil, 8 oktober 1956. En F. MAYENCE, ‘Notes bibliographiques’, *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5e reeks, 44 (1958), 143.

¹³⁹ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Presentielijsten vergaderingen Commissie Mayence. En MAYENCE, ‘Notes bibliographiques’, 144.

¹⁴⁰ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Brief met conclusie over zitting van 28 maart 1955, verzoek tot contact met Duitse delegatie, 2 mei 1955.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

Belgische historici, die het franc-tireurprobleem zouden onderzoeken. Petri zelf gaf al aan dat het noodzakelijk was om deze kwestie te bestuderen omdat: “Die ganze Kontroverse hat, bis sie von den Ereignissen der 30er und 40er Jahre übertont wurde, das deutsch-belgische Verhältnis psychologisch stärkstens belastet.”¹⁴³

Hoewel de Koninklijke Belgische Academie haar goedkeuring verleende aan een internationale commissie, nam Mayence het initiatief buiten deze instelling om. Een brief van de secretaris van de Academie uit 1961 wijst namelijk uit, dat de Academie officieel geen aandeel had in deze samenwerking: “L’Académie n’est en réalité pas intervenue autrement dans cette question qu’en publiant en 1958 une note bibliographique de M. Mayence sur l’ouvrage du Dr. Schöller.”¹⁴⁴ Wel sprak diezelfde Academie later tegenover Petri haar vertrouwen uit in de Duitse wetenschappelijke loyaliteit van de professoren.¹⁴⁵ Tevens gaf ze aan dat de studie van Schöller, die toen al was verschenen, een diepe indruk maakte op de Belgische academici.¹⁴⁶ Dit onderzoek zou ervoor zorgen dat de volken van beide landen nader tot elkaar konden komen: “cette oeuvre rend plus aisée la formation de sens d’amitié entre deux nations dans l’Europe qui se forme.”¹⁴⁷ Dat Europa hierin ter sprake kwam pleit in het voordeel van de in de inleiding geponeerde stelling, dat de integratie van de BRD in Europa, het noodzakelijk maakte om de polemiek tussen België en Duitsland op te lossen. Ook Horne en Kramer ondersteunen deze stelling: zij wijzen er immers op dat de Duitse misdaden in 1914 een potentieel probleem vormden in de Belgisch-Duitse relaties, ondanks hun economische samenwerking en hun deelname aan de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO).¹⁴⁸

De conclusie over deze voorbereidende Commissie Mayence is, dat ze alleen de doelen van een internationale historicocommissie formuleerde: in dit onderzoek moest enkel de kwestie Leuven aan bod komen en haar uitkomst zou voor een toenadering zorgen tussen beide landen. De internationale samenwerking zelf was op het initiatief van Mayence ontstaan, maar leek ondanks zijn nastreven van de ‘historische waarheid’, wel degelijk met politieke belangen samen te hangen. Het is deze internationale samenwerking die het onderwerp vormt van het volgende hoofdstuk.

¹⁴³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

¹⁴⁴ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 45: Brief van secretaris H. Lavachery aan L. van der Essen en J. de Sturler, 19 januari 1961.

¹⁴⁵ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 70: Brief van secretaris H. Lavachery aan F. Petri, 31 januari 1961.

¹⁴⁶ BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 44: Brief van secretaris H. Lavachery aan F. Petri, 19 januari 1961.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 412. En BRÜLL, *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, 5.

IV De historicocommissie te Leuven 1956-1958

De commissie

Zoals vermeld zocht Mayence in september 1956 het eerste contact met Petri. Laatstgenoemde was immers cultuurreferendaris geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog en hield toezicht op de universiteiten. In Brussel ontmoette hij hierdoor de Belgische historicus Léon van der Essen. Het was volgens Petri dan ook op diens aanraden, dat Mayence zich tot hem richtte.¹⁴⁹ Mayence deed dit echter niet zonder steun van anderen, hij vroeg immers toestemming bij de Koninklijke Belgische Academie, rector Van Waeyenbergh van de Leuvense universiteit en de socialistische burgemeester Tielemans van Leuven. Later werkten ook Van der Essen zelf en professor Leon-Ernest Halkin (universiteit Luik) mee.¹⁵⁰ Professor Jean de Sturler (universiteit Brussel) verving laatstgenoemde nadien.¹⁵¹

Petri meende tevens dat Mayence in 1956 contact zocht omdat: “dass der jetzige Zeitpunkt der politischen Normalisierung des deutsch-belgischen Verhältnisses dafür besonders geeignet ist. Auch ist er der begründeten Meinung, dass ein solcher Schritt von der belgischen Öffentlichkeit mit Dankbarkeit aufgenommen werde und einen wichtigen Beitrag zu einer echten Versöhnung bilden würde.”¹⁵² Bovendien had Petri in 1931 onderzoek gedaan naar de gebeurtenissen te Andenne in 1914. Daaruit concludeerde hij ten eerste dat er geen georganiseerde Belgische franc-tireuroorlog had plaatsgevonden, hoewel er mogelijk wel individuele gevallen waren geweest. Ten tweede hadden het Duitse Witboek en andere overheidspublicaties geen afdoende bewijs geleverd dat de vrijeschutters wel bestonden. Ten slotte zag Petri het als een erezaak van de Duitse wetenschappelijke wereld, om de stelling van de Belgische franc-tireuroorlog op te geven.¹⁵³ Volgens Kramer en Horne trad Petri niet eerder met deze conclusies naar buiten, omdat dit hem zijn wetenschappelijke carrière zou kunnen kosten.¹⁵⁴ Opvallend is wel dat geen van de overige vijf professoren in 1956, de rol van Petri in het naziregime in vraag stelde. De persoonlijke betrekkingen leken dan ook belangrijker dan de positie in het verleden. Of waren de professoren er toch meer op gericht om tot een verzoening te komen, dan zij wilden laten blijken? Mayence, Schöller en Petri spraken immers voortdurend over het ‘verkrijgen van de historische waarheid’, die wellicht indirect een toenadering tussen beide landen mogelijk maakte.

De latere literatuur besteedt wel aandacht aan Petris naziverleden. Zo menen Kramer en Horne dat Petri er veel moeite mee had om zijn eigen rol in het nationaalsocialisme te verantwoorden.¹⁵⁵ Zijn biograaf Karl Ditt denkt echter dat Petri zijn intrede in de NSDAP verdedigde door te stellen dat: 1. Hij van de vreedzame bedoelingen van de buitenlandse politiek was overtuigd. 2. Het nationaalsocialisme een overwinning van de binnenlandse nationale tegenstellingen mogelijk maakte. 3. Zijn positieve kritiek op het nationaalsocialisme, de schade zou kunnen beperken.¹⁵⁶ Ditt meent daarnaast dat Petri na

¹⁴⁹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 24 september 1957.

¹⁵² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 412.

¹⁵⁵ Ibid., 413.

¹⁵⁶ DITT, ‘Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik’, 154.

1945 de ideologie van het nazisme afzwoer, maar zijn conservatieve volkse opvattingen behield.¹⁵⁷ Ditt spreekt daarom van een ‘Wiedergutmachung’ op enkele punten, die leidde tot een Belgische en Nederlandse acceptatie van Petri in de jaren vijftig.¹⁵⁸

In eerste instantie opperde Mayence het plan om met zes historici het Witboek te onderzoeken. Mayence en Petri zochten elk twee collega’s die bereid waren om zich met de kwestie Leuven bezig te houden. In december 1956 schreef Petri dat zowel Hans Rothfels als Werner Conze hun medewerking verleenden. Met Rothfels had de commissie een van de toonaangevende Duitse historici na de Tweede Wereldoorlog in haar midden. Hij was een historicus die in 1914 als vrijwilliger in het leger diende en later een belangrijke rol speelde in het verzet tegen het Verdrag van Versailles.¹⁵⁹ In 1935 werd Rothfels omwille van zijn afkomst (zijn ouders waren Joods), door de nazi’s uit zijn leerstoel in Königsberg gezet. In 1939 kwam hij via Engeland in de Verenigde Staten terecht waar hij in 1946 een aanstelling kreeg aan de universiteit van Chicago.¹⁶⁰ Nadat hij in 1951 de Amerikaanse nationaliteit had aangenomen, keerde hij toch terug naar Duitsland, om een leerstoel te bekleden aan de universiteit van Tübingen.¹⁶¹ Hier zou hij tot een van de belangrijkste Duitse historici van zijn tijd uitgroeien, omdat hij de West-Duitse historiografie als discipline terug op de kaart zette. Dat hij deze rol kon opnemen na de oorlog, ligt volgens zijn biograaf Jan Eckel aan zijn houding in de Verenigde Staten. Rothfels had zich hier namelijk steeds als buitenstaander opgesteld en bleef trouw aan zijn vaderlandse geschiedenis.¹⁶² Hij benadrukte de nationale tradities en zag het nationaalsocialisme als iets on-Duits. Bovendien nam hij een standpunt in tegenover de geallieerde politiek in en na de Tweede Wereldoorlog, door te stellen dat de geallieerden ook onrechtmatige daden hadden uitgevoerd ten opzichte van Duitsland. Met zijn werk over de Duitse volksgeschiedenis in de Weimarrepubliek en een studie over de rol van het verzet in Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog, legde hij mee de basis voor de ‘eigentijdse geschiedenis’.¹⁶³ Net zoals bij de conferentie van Brunswijk, betrof dit een volledig nieuwe onderzoeksdiscipline. Als hoofd van het adviesorgaan en redacteur van het *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* had Rothfels een belangrijk aandeel in het ‘Institut für Zeitgeschichte’.¹⁶⁴ Inzake de historicocommissie zou hij al deel uitmaken van de mislukte commissie in 1932. Ook was hij namens de universiteit van Chicago aanwezig op het eerste Amerikaans-Duitse UNESCO-congres voor historici en geschiedenisleraren, van 12 tot 23 mei 1952 te Brunswijk.¹⁶⁵ Van 1958 tot 1962 was hij bovendien voorzitter van het ‘Verband der Historiker Deutschlands’.¹⁶⁶ Rothfels was daarom een van de historici die de geschiedwetenschap in een nieuwe politieke en onderwijs context wist te plaatsen. Daarbinnen veroordeelde hij de nationaalsocialistische politiek, werkte hij samen met

¹⁵⁷ DITT, ‘Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik’, 154.

¹⁵⁸ Ibid., 160.

¹⁵⁹ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 414.

¹⁶⁰ J. ECKEL, *Hans Rothfels. Eine intellektuelle Biographie im 20. Jahrhundert*, Göttingen, 2005, 31.

¹⁶¹ J. ECKEL, ‘Hans Rothfels. An Intellectual Biography in the Age of Extremes’, *Journal of Contemporary History*, 42 (2007), 422.

¹⁶² Ibid., 427.

¹⁶³ ECKEL, ‘Hans Rothfels. An Intellectual Biography in the Age of Extremes’, 428.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ WIELAND, *Belgien 1914*, 369. En ‘Die 1. amerikanisch-deutsche Historiker- und Geschichtslehrer- Tagung 12. bis 23. Mai 1952’, *Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht*, II, 1953, 129-349.

¹⁶⁶ ECKEL, *Hans Rothfels*, 274.

historici van ‘het westen’ en legde de focus op de eigentijdse geschiedenis.¹⁶⁷ Zijn visie op de verhouding tussen geschiedenis en politiek, kan belangrijk zijn in verband met de historicocommissie. Hoewel Rothfels dat niet heeft uitgesproken, kon hij deze samenwerking zien als een middel tot verzoening en integratie. Hij dacht namelijk dat de historische wetenschap een functie moest hebben in de politiek van de Bondsrepubliek. Samenwerking met Britse, Amerikaanse en Franse historici zou de BRD helpen om te integreren in ‘het westen’.¹⁶⁸ Ondanks zijn belangrijke positie, leidde zijn eerdere houding ten opzichte van het nationaalsocialisme later toch nog tot discussie. Zo meenden enkele historici dat hij een fascistische ideologie had aangehangen en dat hij bereid zou zijn geweest om met de nazi’s samen te werken.¹⁶⁹ Anderen brachten daartegenin dat hij wel chauvinistische en revisionistische ideeën had nagevolgd, maar dat deze in de tijd van de Weimarrepubliek bij vrijwel alle partijen waren versterkt. Bovendien had Rothfels moeten vluchten voor datzelfde naziregime.¹⁷⁰

Het was zijn vroegere leerling Werner Conze, die Rothfels bij de historicocommissie betrok.¹⁷¹ Voor de oorlog werkte Conze immers samen met Rothfels, rond het thema ‘Volks geschichte’. Maar ook na 1945 bleek Conze een belangrijke Duitse historicus, die zich vooral inzette om het zwaartepunt van de politieke naar de sociale geschiedenis te verplaatsen. Tevens waren zijn werken over de eigentijdse geschiedenis, de geschiedenis van de arbeidersklasse, de begripsgeschiedenis, Oost-Europa en de problematiek van de Duitse natie belangrijk.¹⁷² Hij bouwde het nieuw opgezette ‘Institut für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte’ te Heidelberg verder uit en stichtte in diezelfde plaats het ‘Arbeitskreises für moderne Sozialgeschichte’.¹⁷³ Rothfels zou in 1952 aan hem vragen om medewerking te verlenen aan het *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. Hoewel Conze deze uitnodiging aannam, weigerde hij om in dit tijdschrift aandacht te besteden aan het nationaalsocialisme. Hij concentreerde zich daarom vooral op de politieke geschiedenis voor 1933.¹⁷⁴ Net als Rothfels was hij van 1972 tot 1976 voorzitter van het ‘Verband der Historiker Deutschlands’.¹⁷⁵ Conze zou ondanks zijn weigering in 1952, echter nog publiceren over het nazisme. Zijn biograaf Jan Eike Dunkhase meent dat hij zo zijn eigen rol tijdens die periode overdacht.¹⁷⁶ In de jaren negentig was Conze net als Rothfels onderwerp van historisch debat, omdat hij in 1933 lid was geworden van de SA en in 1937 van de NSDAP. Daarnaast ging hij in dienst van dit naziregime als soldaat naar het front. Belangrijker was misschien echter nog, dat hij zich als jonge historicus antisemitisch had uitgesproken.¹⁷⁷ Toch was Conze na de oorlog in de geallieerde denazificatiecampagnes vrijgesproken: hij zou zich namelijk steeds

¹⁶⁷ ECKEL, ‘Hans Rothfels. An Intellectual Biography in the Age of Extremes’, 428-429.

¹⁶⁸ Ibid., 434.

¹⁶⁹ ECKEL, ‘Hans Rothfels. An Intellectual Biography in the Age of Extremes’, 423.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

¹⁷² J.E. DUNKHASE, *Werner Conze: Ein deutscher Historiker im 20. Jahrhundert*, Göttingen, 2010, 7-8.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ DUNKHASE, *Werner Conze*, 218-219.

¹⁷⁵ Ibid., 7.

¹⁷⁶ DUNKHASE, *Werner Conze*, 234.

¹⁷⁷ Ibid., 52-53. En W. CONZE, ‘Die ländliche Überbevölkerung in Polen’, D. GUSTI red., *Arbeiten des XIV. Internationalen Soziologen Kongresses Bucuresti. Mitteilungen Abteilung B – das Dorf*, I, Boekarest, 1940, 40-48. En W. CONZE, ‘Wilna und der Nordosten Polens’, *Osteuropa*, 13 (1937-1938), 657-664.

meer van het nationaalsocialisme hebben gedistantieerd.¹⁷⁸ Welke positie hij daadwerkelijk heeft gehad, blijft in deze masterproef in het midden. Maar dat zijn rol tijdens de Tweede Wereldoorlog in de jaren negentig nog tot debat leidde, roept toch vragen op over de samenstelling van de historicocommissie. Zoals ook bij Petri het geval was, lijken persoonlijke betrekkingen belangrijker te zijn geweest dan het verleden van de historici. Anders dan Petri, had Conze echter geen officiële bestuursfunctie gehad in deze periode. Maar hij had zijn eigen rol ook nooit verantwoord: “Zum anderen resultierten sein Beharren auf Kontinuität und damit das Ausbleiben einer grundsätzlichen Revision seines Geschichtsbildes aber wohl ebenso aus seiner persönlichen Verstrickung in den Nationalsozialismus, über die er sich zeitlebens ausschwig”.¹⁷⁹ Vormde de Eerste Wereldoorlog als onderwerp van de historicocommissie een middel om indirect te spreken over de Tweede Wereldoorlog? Zorgde de afwezige aandacht voor de Holocaust en de overheersende bekommernis om het leed van de eigen natie ervoor dat de positie van deze historici niet ter discussie stond? Ook buiten de historicocommissie konden Conze en Petri immers nog een grote rol in Duitsland spelen.

Mayence bracht daarnaast Léon Van der Essen en Jean de Sturler aan. De Belgische historicus Van Der Essen was vanaf 1919 hoogleraar geschiedenis aan de universiteit van Leuven. Sinds 1915 was hij tevens gasthoogleraar aan de universiteit van Chicago. Van de Belgische regering kreeg hij tijdens de oorlog als kabinetschef in de regering van Charles de Broqueville, de opdracht om in de Verenigde Staten ‘propaganda’ te maken voor de Belgische zaak.¹⁸⁰ Op deze manier wist hij ook de gebeurtenissen in Leuven onder de aandacht te brengen. Vanaf 1922 was hij plaatsvervangend en sedert 1933 werkend lid van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.¹⁸¹ Hij vervolgde zijn loopbaan in 1930 als secretaris van de Leuvense rector Ladeuze, waarop een benoeming als lid van de nieuw opgerichte Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België in 1939 volgde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vluchtte hij naar Frankrijk. Na deze periode had hij een belangrijke rol in het proces van Neurenberg (1945-1946), omdat hij hier als enige Belgische getuige aanwezig was. Hij gaf bovendien in 1955 zijn goedkeuring en later ook zijn medewerking aan de Belgisch-Duitse historicocommissie.¹⁸² De van oorsprong Nederlandse Jean De Sturler was naast historicus ook archeoloog en doctor in de filosofie en letteren. Hij nam pas later zitting in de historicocommissie, omdat hij de Luikse hoogleraar Halkin verving (de reden hiervoor is onbekend). De Sturlers vakgebied was Middeleeuwse archeologie en regionale geschiedenis.¹⁸³ Sinds 1938 was hij hoogleraar in de economische geschiedenis aan de Vrije Universiteit van Brussel. Tijdens de Tweede Wereldoorlog trok hij naar Groot-Brittannië. Na deze oorlog nam hij de Belgische nationaliteit aan. Vanaf 1955 was hij eerst plaatsvervangend, pas in 1970 werkend lid van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.¹⁸⁴

¹⁷⁸ DUNKHASE, *Werner Conze*, 211-213.

¹⁷⁹ *Ibid.*, 259.

¹⁸⁰ C. BRUNEEL, ‘Van Der Essen Léon’, *Nouvelle Biographie Nationale*, VII, Brussel, 2003, 357.

¹⁸¹ J.A. VAN HOUTTE, ‘Léon van der Essen’, *Orbis: Bulletin International de Documentation Linguistique*, 6 (1957), 579.

¹⁸² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

¹⁸³ M.A. ARNOULD, ‘Jean de Sturler (1907-1979)’, *Revue belge de philologie et d'histoire*, 58 (1980), 561.

¹⁸⁴ ARNOULD, ‘Jean de Sturler (1907-1979)’, 562.

De methode

Hoewel Mayence hoopte dat de professoren de bestudering van de bronnen zouden uitvoeren, wilde Petri wegens tijdsgebrek een jonge historicus het onderzoek laten doen, die vervolgens daarvan een rapport zou opstellen. Via dit rapport konden de zes professoren een oordeel vellen. Mayence was het hiermee echter niet eens, want hij vreesde dat ze op deze manier teveel vertraging opliepen. Tevens vroeg hij voor een studie in de oorspronkelijke vorm, namelijk door de historicocommissie zelf.¹⁸⁵ Petri meende daarentegen dat een dergelijke publicatie onafhankelijk van welke vorm niet zomaar mogelijk was, omdat er in Duitsland nog steeds deelnemers van de Eerste Wereldoorlog leefden, die overtuigd waren van het bestaan van de francs-tireurs. Hij verwachtte dan ook dat er reacties zouden komen.¹⁸⁶ In 1956 kwam er daarom verandering in het plan. Nu stelde Petri namelijk, dat twee jonge historici zijn eerdere werk over Andenne moesten aanvullen met studies over Leuven en Dinant. Voor de kwestie Leuven had hij zijn assistent Peter Schöller bereid gevonden, voor de kwestie Dinant bleek Erich Kosthorst (een leerling van Conze) beschikbaar om het onderzoekswerk op zich te nemen.¹⁸⁷

Kosthorst rondde zijn archiefonderzoek over Dinant vanwege persoonlijke redenen echter niet af. Ook een nieuwe toetsing van Petris eerdere materiaal vond later geen doorgang. Kramer en Horne stellen daarom dat de drie Duitse professoren zich enkel wilden beperken tot een toetsing van de betrouwbaarheid over de in het Witboek beschreven gebeurtenissen te Leuven.¹⁸⁸ Deze uitspraak vereist echter nuance: het was namelijk Petri die besliste om enkel de kwestie Leuven te bestuderen.¹⁸⁹ Ten eerste vermeldde Conze namelijk dat hij teleurgesteld was in het niet onderzoeken van de kwestie Dinant, omdat twee voorbeelden een sterkere bewijskracht zouden hebben dan een.¹⁹⁰ Ten tweede gaven ook Schöller en Petri toe dat zij het enerzijds betreurden dat een bestudering van de kwestie Dinant niet zou kunnen plaatsvinden, maar anderzijds meenden ze dat indien zij de twee onderzoeken zelf moesten doen het teveel tijd in beslag zou nemen.¹⁹¹ Petri besliste daarom om de kwestie Dinant buiten beschouwing te laten.¹⁹² Hierbij kreeg hij steun van Mayence, die immers al in de Koninklijke Belgische Academie had aangegeven dat de studie zich enkel tot Leuven zou moeten beperken. Het was daarom enkel Schöllers werk, dat de uitkomst vormde van de historicocommissie. Wieland merkt hierbij wel op dat de historicocommissie nooit een bijeenkomst van de zes professoren heeft gehad. Zij kregen namelijk enkel Schöllers rapport opgestuurd en voorzagen dit vervolgens van commentaar.¹⁹³

Schöllers doel was om de getuigenverklaringen uit 1914 te confronteren met het Witboek.¹⁹⁴ Ter aanvulling van de Duitse literatuur maakte hij gebruik van Belgische literatuur over Leuven (vooral publicaties van Mayence). Daarnaast ging Schöller in april 1957 naar Leuven

¹⁸⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan F. Mayence, 22 december 1956.

¹⁸⁸ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 413.

¹⁸⁹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 5 oktober 1957.

¹⁹⁰ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van W. Conze aan P. Schöller, 3 oktober 1957.

¹⁹¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 5 oktober 1957.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ WIELAND, *Belgien 1914*, 394.

¹⁹⁴ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 14.

om een beeld te vormen van de topografische situatie, de bouwwijze en de stratenaanleg.¹⁹⁵ Tevens maakte hij een vergelijking tussen de officiële uitgave van het Witboek van 10 mei 1915 en de ‘kladversie’ van 15 januari 1915. Deze kladversie ontving hij van Conze, diens schoonvader was namelijk officier in Hannover en kreeg deze documenten in zijn bezit.¹⁹⁶ Ten slotte had Schöller op 16 mei 1957 toegang tot de onderzoeksakten van de ‘Oberreichsanwalt 1920-1924’.¹⁹⁷ Het lijkt erop dat het verkrijgen van laatstgenoemde akten voor vertraging zorgde, omdat ze in december 1956 nog niet aanwezig waren.¹⁹⁸ Deze akten vulde hij op aanraden van de bij het Duitse ‘Zentralarchiv’ werkende Hans Brather aan met: een memorie over de gevallen Duitse soldaten te Leuven, een bericht van de gouverneur-generaal over de opzetting van een hof van arbitrage en een speciale rechtbank voor schadevergoedingen. Ten slotte raadpleegde hij de briefwisseling tussen rechters Widmann en Schücking over het werk van Norbert Nieuwland.¹⁹⁹

De werking van de commissie

Schöller stuurde zijn eerste onderzoeksresultaten zowel naar Petri als naar Mayence. Zo meldde hij op 1 juni 1957, dat de Leuvense getuigenissen van inwoners en professoren niet opgenomen waren in het latere Witboek.²⁰⁰ Daarnaast stelde hij dat er geen aanwijzingen bleken te zijn voor een aanval van Leuvense burgers op Duitse soldaten. Wel gaf hij aan dat de gestelde deadline van 25 augustus 1957 niet haalbaar bleek om zijn archiefwerk af te ronden, omdat de hoeveelheid bronnen te groot in omvang was. Bovendien stelde hij op dat moment vast, dat het nog niet mogelijk was om het Witboek als historische bron af te keuren.²⁰¹ Mayence antwoordde hier echter op dat de bronnen uiteindelijk zouden uitwijzen dat het Witboek niet kon gelden als historische bron. Daarnaast betreurde hij het niet halen van de deadline van 25 augustus, omdat deze datum de gebeurtenissen opnieuw in herinnering kon brengen.²⁰² Het is bij de brief van Mayence de vraag, of zijn vooringenomenheid ten opzichte van het onderwerp invloed had op Schöller. Kon laatstgenoemde objectief blijven wanneer voor Mayence de uitkomst al vaststond? Mayence was er zich daarnaast wel van bewust dat Schöllers conclusie veel weerstand zou oproepen in Duitsland. Hij benadrukte echter dat het enkel een historisch onderzoek betrof en zij zowel het politieke als sentimentele veld moesten vermijden.²⁰³ Bovendien vroeg hij om het onderzoek stil te houden, opdat de pers het niet verkeerd zou kunnen uitleggen. Pas als de studie geheel was afgerond, zouden de professoren de resultaten presenteren.²⁰⁴ Deze discretie toont enerzijds aan dat drieënveertig jaar na de gebeurtenissen te Leuven, de kwestie nog steeds gevoelig lag. Anderzijds blijft het

¹⁹⁵ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 14.

¹⁹⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van W. Conze aan P. Schöller, 18 april 1957. En KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 413.

¹⁹⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Brather aan P. Schöller, 16 mei 1957.

¹⁹⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Lötze aan P. Schöller, 2 mei 1957.

¹⁹⁹ N. NIEUWLAND en M. TSCHOFFEN, *Das Märchen von den Franc tireurs von Dinant: Antwort auf das Gutachten von Professor Meurer von der Universität Würzburg*, Gembloux, 1928.

²⁰⁰ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 1 juni 1957.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² LEUVEN, Universiteitsarchief, *Archief Peter Schöller*, nr. P305 1: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 17 juni 1957.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 25 augustus 1957.

toch de vraag of de commissie louter een wetenschappelijk doel beoogde. Het was namelijk beter voor de bilaterale betrekkingen, om de polemiek over het Witboek en de francs-tireurs op te lossen.

Toen Schöller in augustus 1957 contact zocht met onderzoekers buiten de commissie, was hij er inmiddels wel zeker van dat het Witboek niet kon gelden als historische bron. Zo gaf hij in zijn brief aan de Duitse professor Eugen Fischer-Baling aan dat de getuigenissen van soldaten waren vervalst. Er waren namelijk wijzigingen aangebracht in de tekst en de gegeven argumenten berustten niet op de waarheid.²⁰⁵ Hoewel het Duitse hof van justitie deze vervalsingen had erkend, beperkte nieuw onderzoek zich toch weer tot het Witboek. Dat hij juist contact zocht met Fischer-Baling ligt voor de hand. Laatstgenoemde had namelijk onderzoek gedaan naar de enquêtecommissie over de schuldvraag in de Eerste Wereldoorlog.²⁰⁶ Schöller concludeerde uit diens relaas dat de enquêtecommissie had verzaakt in haar opdracht en dat het onderzoek van Meurer in 1928 de toenadering tussen beide landen had tegengehouden.²⁰⁷

Op 18 september 1957 rondde Schöller zijn werk af. In zijn rapport stelde hij dat: het Witboek in de toekomst niet meer als een geloofwaardige bron kon gelden voor de studie naar de historische werkelijkheid in 1914 te Leuven. Zijn resultaten maakten immers duidelijk dat niet de waarheid, maar een propagandistische rechtvaardiging van het Duitse optreden de opdracht voor de documentatie was.²⁰⁸ Getuigen waren namelijk beïnvloed en processen-verbaal vervalst. Omdat ook de Duitse rijksinstanties geloofden in een franc-tireuraanval, trad de historische wetenschap nu het Belgische standpunt bij en stelde dat het Witboek de gebeurtenissen te Leuven bewust verdraaid had weergegeven.²⁰⁹ Daaruit trok Schöller een aantal conclusies: 1. De Duitse troepen geloofden in een franc-tireuroverval en beleefden deze als subjectieve waarheid, hun verklaringen dienden om hun eigen optreden te rechtvaardigen. 2. De Duitse troepen hadden zich door toedoen van hun franc-tireurpsychose onderling beschoten, hoewel de meerderheid van de soldaten niet wist dat zij elkaar beschoten. 3. Er vond geen beraamde of spontane overval van Leuvense burgers of van de garde civique plaats, hoewel sommigen misschien gehoor gaven aan propagandaslogans of zichzelf verweerden tegen een uitmoording. 4. De Duitse troepen hadden na de vermeende burgeroverval onrechtvaardige gewelddadigheden en misdaden begaan, hoewel dit voor hen zelf als een reactie op een vermeende en verraderlijke burgeroverval gold. De aanwezige officieren waren wellicht wel op de hoogte, maar konden de reactie niet controleren.²¹⁰

Schöller stuurde de publicatie als eerste naar Mayence: “Aber ich fühle mich dazu verpflichtet, weil Sie auf unsere Stimme warten und die Rechtfertigung Ihres Lebenswerkes erfahren sollen.”²¹¹ Deze uitspraak lijkt opnieuw het argument te bevestigen dat de historicocommissie een privé-initiatief van Mayence is geweest. Hij wijdde immers een groot

²⁰⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan E. Fischer-Baling, 28 augustus 1957.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 25 augustus 1957.

²⁰⁸ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 106-107.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 109-111.

²¹¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 18 september 1957.

deel van zijn carrière aan de gebeurtenissen in Leuven en Schöller meende Mayences werk met zijn onderzoeksresultaten te rechtvaardigen. Hierna kregen ook de andere Duitse professoren het rapport, zodat zij dit van commentaar konden voorzien. Inhoudelijk hadden ze geen kritiek op de studie. Mayence geloofde zelfs dat door deze publicatie een verzoening in de geesten mogelijk was. Conze en Rothfels waarschuwden wel ervoor om subjectiviteit en persoonlijke betrokkenheid bij het onderwerp te vermijden. Tegenstanders konden dit immers gebruiken als argument van partijdigheid.²¹² Van Der Essen en De Sturler waren op dit moment nog niet in de discussie betrokken. Mayence stelde namelijk pas in september 1957 de Belgische leden van de commissie voor aan Schöller.²¹³ Dit is opvallend, omdat de commissie tenslotte al voor de start van het onderzoek was vastgelegd. Was de Belgische visie minder belangrijk dan de Duitse? Eerder lijkt de verklaring hier te liggen in de verwachting dat er van Belgische zijde geen afkeuring zou komen, omdat de resultaten gunstig voor haar uitviel. Bovendien ondersteunde de studie ook het standpunt dat België sinds de Eerste Wereldoorlog had uitgedragen. Belangrijker daarentegen was het oordeel van de toonaangevende Duitse historici Conze en Rothfels. Door hun goedkeuring leek de kwestie Leuven op wetenschappelijk niveau namelijk te zijn opgelost.

Mayence vroeg na het verkrijgen van de publicatie aan Petri, of hij wist hoe de commissie Schöllers bevindingen zou moeten behandelen. Hij achtte het daarbij essentieel dat Schöller als onderzoeker aanwezig was bij de zittingen van de zes professoren. Er was dus geen duidelijk vooropgesteld plan voor de werking van de commissie. Mayence besprak immers pas op 24 oktober 1957 in Münster de verdere opzet met Petri en Schöller.²¹⁴ Petri hamerde hier op de noodzakelijkheid om de resultaten zo snel mogelijk te laten drukken (de datum was voorzien op 15 januari 1958).²¹⁵ Dit kon namelijk de aanleiding vormen voor een ontmoeting tussen de Belgische en Duitse professoren.²¹⁶ Bij de afronding van de publicatie, was opnieuw de opzet onduidelijk. Petri wilde enerzijds een gezamenlijk voorwoord schrijven voor de studie.²¹⁷ Hierbij begreep Rothfels niet of Petri doelde op een voorwoord om de Belgische collega's te overtuigen, of op een voorwoord dat aan een groter publiek was gericht.²¹⁸ Anderzijds wilde Mayence ook nog een gezamenlijke verklaring opzetten, die het doel van de commissie zou verduidelijken. Schöller meende eveneens dat de verklaring noodzakelijk was: "Denn Unrecht, das von deutscher Seite so lange öffentlich bekundet worden ist, sollte auch öffentlich eingestanden werden."²¹⁹ Hij was er bovendien van overtuigd dat zijn werk naast de wetenschappelijke resultaten een 'menselijke en politieke betekenis' had.²²⁰ De stad

²¹² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 26 oktober 1957.

²¹³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 24 september 1957.

²¹⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan H. Rothfels, 25 oktober 1957.

²¹⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Notitie over bespreking P. Schöller en Gottwald, 3 december 1957.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 27 september 1957.

²¹⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Rothfels aan F. Petri met bijlage van voorwoord werk Schöller, 20 december 1957.

²¹⁹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 18 september 1957.

²²⁰ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 23 september 1957.

Leuven verklaarde zich tevens al bereid om Schöllers publicatie in het Nederlands en Frans uit te geven.²²¹

Zoals vermeld vond een dergelijke zitting nooit plaats.²²² Afgezien van de korte bijeenkomsten in Aken (Mayence en Petri) en Leuven (Mayence en Schöller) en de latere bijeenkomst van Mayence met Petri en Schöller in Münster, zouden de overige historici elkaar nooit ontmoeten in de context van de onderzoekscommissie. Op de bijeenkomst in het stadhuis op 6 mei 1958, waren bovendien enkel de Belgische historici, Petri en Schöller aanwezig.²²³ De brief van Mayence aan Petri van 12 december 1957 versterkt de eerste vaststelling. Hierin schreef Mayence immers dat Van Der Essen door zijn slechte gezondheid niet meer in staat was om zich over grote afstand te verplaatsen. Ook Rothfels gaf aan dat het vanwege de tijdsdruk niet mogelijk was om aanwezig te zijn.²²⁴ De geplande zitting in Keulen tussen 23 december en 4 januari, vond daarom geen doorgang.²²⁵ In januari 1958 stuurde Schöller daarom een voorlopig voorwoord naar Mayence. Dit voorwoord kreeg net als zijn resultaten de goedkeuring van beide kanten. Aan zijn publicatie zelf had “geen enkele van de Belgische professoren een woord moeten toevoegen, of een woord moeten schrappen in de tekst die zij ter inzage kregen.”²²⁶ Er was dus een unanieme goedkeuring van Schöllers werk. Omdat de presentatie van de bevindingen op 3 maart zou plaatsvinden, probeerde Mayence alsnog tot een datum te komen om een gezamenlijke zitting mogelijk te maken.²²⁷ Ook deze bijeenkomst vond echter geen doorgang. Wel hadden de professoren in hun brieven aandacht voor een gebeurtenis die in januari 1958 in Leuven zou plaatshebben.

Eredocoraten Schuman en Adenauer

Mayence merkte al bij zijn bezoek aan Münster in oktober 1957 op, dat de universiteit van Leuven op 2 februari 1958 een eredoctoraat aan Konrad Adenauer en Robert Schuman wilde uitreiken.²²⁸ Dit idee was ontstaan na de sluiting van de ‘Grenz- und Kulturabkommens’ in 1956 te Brussel.²²⁹ Adenauer sprak daar namelijk over ‘de goede atmosfeer’ in België, die een betere verstandhouding tussen beide landen mogelijk maakte. Op vraag van Adenauer vond de uitreiking te Leuven echter plaats op 10 januari 1958. Mayence waarschuwde er in oktober al voor, dat het eredoctoraat en de onderzoeksresultaten niet met elkaar in verband mochten worden gebracht. Dit argument bleek niet ongegrond: *Der Spiegel* meldde in mei 1958 namelijk, dat de historicocommissie had plaatsgevonden ten bate van de ‘kleineuropäischer

²²¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan H. Rothfels, 25 oktober 1957.

²²² WIELAND, *Belgien 1914*, 394.

²²³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 14 oktober 1957.

²²⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Rothfels aan F. Petri met bijlage van voorwoord werk Schöller, 20 december 1957.

²²⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan F. Petri, 12 december 1957.

²²⁶ ‘Het einde van de legende der Leuvense Francs-Tireurs in 1914’, *De Standaard* (7 mei 1958), 7.

²²⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence met bijlage van voorwoord werk Schöller, 3 januari 1958.

²²⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan H. Rothfels, 25 oktober 1957.

²²⁹ C. FRANZ, ‘Konrad Adenauer und die Verleihung der Ehrendoktorwürde der Katholischen Universität Löwen. Beginn eines neuen Kapitels der deutsch-belgischen Beziehungen’, G. DUCHENNE en G. COURTOIS red., *Pardon du passé, Europe unie et défense de l'Occident: Adenauer et Schuman docteurs honoris causa de l'Université catholique de Louvain en 1958*, Brussel, 122-123. En BRÜLL, *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, 5.

Geschichtsschreibung' in de zin van een 'neu-abendländischer Friedfertigkeit'.²³⁰ Het blad bracht deze Europese integratie bovendien in verband met de 'naheliegende Adenauer-Ehrenpromotion'.²³¹ Het verband tussen het eredoctoraat en de Europese integratie was anders dan de vermeende samenhang tussen het eredoctoraat en Schöllers studie, niet verrassend. De Leuvense universiteit reikte dit eredoctoraat namelijk aan Schuman en Adenauer uit, vanwege hun verdiensten op het Europese vlak. Daarbij noemde Adenauer het een goed voorteken voor de toekomst van Europa en de wereld, dat een Frans en een Duits staatsman tegelijk een erkenning voor hun werk ten behoeve van de Europese eenheid kregen.²³² Toch kwam er ook protest tegen deze uitreiking. Zo verzette L. Van Brussel zich in het communistische blad *De Waarheid* tegen Adenauers eredoctoraat. Hij herinnerde de lezers aan de verwoestingen die in beide wereldoorlogen hadden plaatsgevonden te Leuven.²³³ Daarom achtte hij het onverstandig om een onderscheiding aan een Duits staatsman uit te reiken. Wel is van belang dat het eredoctoraten betrof van de katholieke universiteit Leuven aan twee christendemocratische politici. Voor Van Brussel was dit naast het anti-Duitse argument wellicht ook een reden om zich tegen dit eredoctoraat te verzetten.²³⁴

Dat de uitreiking van de eredoctoraten en de publicatie van Schöllers studie in hetzelfde jaar vielen, versterkte het beeld van een 'verzoeningspolitiek'. Toch ligt een direct verband tussen beide gebeurtenissen niet voor de hand. Argumenten hiervoor zijn dat: 1. De historicocommissie niet door de universiteit van Leuven was opgezet (Petri benadrukte dit door te spreken over 'unserer Initiative').²³⁵ 2. Schöller al met zijn archiefwerk bezig was, op het moment dat het plan voor de uitreiking van de eredoctoraten ontstond. 3. Mayence al sinds augustus 1957 had opgeroepen tot discretie omtrent de voortgang van Schöllers werk. 4. Pas na controle van de resultaten, de professoren het onderzoek wereldkundig maakten. 5. Rector Van Waeyenbergh en burgemeester Tielemans wel al op de hoogte van Mayences initiatief waren gebracht, maar geen tussentijdse informatie kregen over voorlopige onderzoeksresultaten.²³⁶ 6. De professoren enerzijds altijd benadrukten dat zij een historische studie beoogden, hoewel anderzijds de gebeurtenissen in Leuven moeilijk los waren te zien van de politieke situatie. 7. Het tenslotte enkel *Der Spiegel* was dat een verband tussen de commissie en Adenauers eredoctoraat legde, tegenstanders zoals de nationalistische *Deutsche Soldatenzeitung* of *Reichsruf* zagen deze relatie niet.²³⁷ De uitgereikte eredoctoraten gelden achteraf dan ook samen met de eerder besproken commissies te Brunswijk als een voorbeeld van de verbeterde omstandigheden tussen Duitsland, België en indirect ook Frankrijk.

²³⁰ 'Der Freispruch', *Der Spiegel*, 25 (1958), 44-45.

²³¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Der Spiegel, 23 juni 1958.

²³² 'Promotion solennelle au doctorat *honoris causa* de leurs Excellences M. Konrad Adenauer et M. Robert Schuman le 10 janvier 1958', G. DUCHENNE, en G. COURTOIS red., *Pardon du passé, Europe unie et défense de l'Occident: Adenauer et Schuman docteurs honoris causa de l'Université catholique de Louvain en 1958*, Brussel, 163-165.

²³³ L. VAN BRUSSEL, 'Geen eredoctoraat maar Adenauer heraus! De katholieke Universiteit drijft de onbeschaamdheid te ver', *De waarheid: Maandblad der Kommunistische Partij Federatie Leuven* (januari 1958), 4.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan H. Rothfels, 25 oktober 1957.

²³⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

²³⁷ 'Der Freispruch', *Der Spiegel*, 25 (1958), 44-45.

Presentatie van het onderzoek

In februari 1958 stelde Mayence de presentatie van de onderzoeksresultaten die was voorzien op 3 maart uit.²³⁸ Samen met Van Der Essen en burgemeester Tielemans, besloot hij om deze plechtigheid te verplaatsen naar mei 1958. Eind april kreeg de Belgische pers de originele en vertaalde tekst toegestuurd, terwijl de presentatie op de Koninklijke Belgische Academie en de persconferentie in het Leuvense stadhuis waren voorzien voor 6 en 8 mei 1958. Mayence hoopte zo de publieke opinie direct te bereiken en wilde vermijden dat de argumenten aan betekenis zouden verliezen door overhaaste tegenreacties.²³⁹ Ook deze datums zouden echter weer veranderen, zo vond de persconferentie op het stadhuis op 6 mei 1958 plaats.²⁴⁰ Over een presentatie op de Academie en een tussentijdse bijeenkomst van de zes historici sprak Mayence nu niet meer. Wel meende hij dat het van belang was dat de zes professoren en Schöller aanwezig waren bij de persconferentie in het stadhuis te Leuven.²⁴¹ Conze en Rothfels zouden zoals vermeld niet aanwezig zijn. Schöller merkte in maart namelijk al op, dat zij niet de tijd hadden om naar Leuven af te reizen.²⁴² Of dit ook de daadwerkelijke reden was voor hun afwezigheid, blijft onduidelijk. Dat zij de ceremonie toch belangrijk vonden, blijkt uit de brief waarin Rothfels dank uitsprak voor de gekregen gedenkpenning van de Leuvense universiteit.²⁴³

In de uitnodiging van de burgemeester en schepenen van Leuven, stond de persconferentie op het stadhuis inderdaad voor 6 mei gepland. Bovendien maakte deze brief duidelijk welk belang de onderzoeksresultaten hadden voor de stad Leuven: “Il nous serait particulièrement agréable à cette occasion de vous recevoir et de pouvoir vous exprimer toute notre reconnaissance à la suite de la publication de votre travail, qui pour notre ville est d’une si grande importance”.²⁴⁴ Dat de zitting op het stadhuis plaatshad, lijkt ook de band met de politiek te versterken. Hoewel het een historische studie betrof, bleven haar resultaten immers belangrijk voor de bilaterale politieke betrekkingen. Enerzijds stuurde de commissie namelijk een rapport over de onderzoeksresultaten en de bijeenkomst op het stadhuis naar het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken.²⁴⁵ Anderzijds volgde een brief van Petri en Schöller zelf aan bondspresident Theodor Heuss. Zij stelden hierin dat hun publicatie niet over een actueel politiek probleem handelde, maar toch voorzag in de wetenschappelijke oplossing van een conflict dat lange tijd voor politieke controverse had gezorgd.²⁴⁶ Het antwoord dat zij later van Adenauer en de minister van Buitenlandse Zaken kregen, zegt veel over het belang van de studie. Beiden meenden namelijk dat het de taak van de historische wetenschap was om de waarheid te dienen. Daarbij dachten zij dat door Schöllers werk, de politieke relatie tussen de

²³⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 7 februari 1958.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 25 maart 1958.

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 31 maart 1958.

²⁴³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Rothfels aan P. Schöller, 20 mei 1958.

²⁴⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van burgemeester en schepenen van Leuven aan P. Schöller, 15 april 1958.

²⁴⁵ BERLIJN, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, B24, nr. 172, fol. 20-23: Document over onderzoek van Duitse en Belgische historici over de oorzaak van de verwoesting van Leuven in augustus 1914, 13 mei 1958.

²⁴⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri en P. Schöller aan bondspresident T. Heuss, 10 juni 1958.

landen was verbeterd.²⁴⁷ Ook noemde Petri het van belang dat het vroegere verbitterde geschil “wjl het niet werkelijk begraven doch alleen maar uiterlijk teruggedrongen is, niet plots opnieuw opvlamt.”²⁴⁸ De betrekkingen waren immers vlug beginnen te verbeteren en een sterker Europees bewustzijn scheen ook steeds meer veld te winnen.²⁴⁹ Ten slotte stelde hij dat er zich geen verspreiding van de vroegere Duitse versie over de Belgische augustusgebeurtenissen meer mocht voordoen.²⁵⁰ Burgemeester Tielemans dankte daarnaast de Duitse professoren voor hun eerlijkheid, wetenschappelijkheid en eergevoel. Aan de Leuvense gebeurtenissen was er tot nog toe namelijk geen politiek karakter gegeven, maar Schöllers bevindingen zorgden ervoor dat het “misdadig inzicht van het vroegere Duitsland was hersteld.”²⁵¹ Ter afsluiting van de zitting sprak de Leuvense rector Van Waeyenbergh over een daad van wederzijds begrip, gebaseerd op waarheid en liefde. Het was aan dergelijke daden dat een verenigd Europa in wording behoefte had.²⁵² De studie bleek dus van belang voor de politieke situatie tussen beide landen. Ze zorgde namelijk voor een betere verstandhouding en legde een basis voor de samenwerking in een verenigd Europa. Niet alleen tijdens de plechtigheden op het stadhuis, ook later leken de betrekkingen verbeterd. Zo bedankte Schöller de burgemeester voor de ‘menselijke en waardige vorm’ waarmee zij met elkaar waren omgegaan.

Ook Mayence was dankbaar voor de manier waarop zijn initiatief had plaatsgevonden: in zijn dankbrief sprak hij Schöller voor het eerst aan met ‘cher ami’ in plaats van ‘cher et honoré Dr. Schöller’.²⁵³ Tevens meende Mayence dat de commissie zich had laten leiden door waarheid en rechtvaardigheid, zijn werk van meer dan veertig jaar had nu haar erkenning gekregen. Ook de Duitse professoren concludeerden dat de bilaterale betrekkingen waren verbeterd. Schöller schreef namelijk aan Rothfels dat de Belgische pers (die zich aan de door het Leuvense stadsbestuur uitgevaardigde samenvatting hield), uitvoerig berichtte over de bijeenkomst.²⁵⁴ Mede door deze berichtgeving ontving de Belgische bevolking zijn werk positief. De gedenkpenning en de hulde van de Belgische pers over de wetenschappelijke onpartijdigheid van de professoren, sloten bij de verbetering van deze betrekkingen aan.²⁵⁵ Dat de goede relaties bovendien op de lange termijn golden, blijkt uit een brief van Van Waeyenbergh aan Petri uit 1968. Hij bedankte hem namelijk voor zijn rol in de bescherming van de Leuvense universiteit in de Tweede Wereldoorlog en voor de medewerking aan de commissie.²⁵⁶

²⁴⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van minister van Buitenlandse Zaken aan F. Petri en P. Schöller, 20 juni 1958. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van K. Adenauer aan F. Petri en P. Schöller, 1 juli 1958.

²⁴⁸ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, XIII.

²⁴⁹ Ibidem.

²⁵⁰ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, XIX.

²⁵¹ ‘Einde van de Legende der Leuvense Vrijsschutters’, *Volksgazet* (7 mei 1958), 7.

²⁵² ‘De verwoesting van Leuven tijdens de Eerste Wereldoorlog’, *Het Volk: Editie Brabant* (7 mei 1958), 5.

²⁵³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 15 mei 1958.

²⁵⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan H. Rothfels, 12 mei 1958.

²⁵⁵ BERLIJN, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, B24, nr. 172, fol. 22: Document over onderzoek van Duitse en Belgische historici over de oorzaak van de verwoesting van Leuven in augustus 1914, 13 mei 1958.

²⁵⁶ LEUVEN, Universiteitsarchief, *Fonds Van Waeyenbergh*, nr. 296: Brief van H. Van Waeyenbergh aan F. Petri, 19 februari 1968.

Al met al was Schöller van mening dat zijn werk ertoe had bijgedragen om de historische waarheid te erkennen en de schuld van het verleden te boven te komen.²⁵⁷ Dat hij door middel van zijn onderzoek de schuld wilde opheffen, is echter in strijd met wat hij in de inleiding van zijn publicatie stelde, de commissie mocht immers geen verband houden met het ‘schuldprobleem’.²⁵⁸ Deze schuld speelde doorheen de hele polemiek vanaf 1914 inderdaad een belangrijke rol in de relaties tussen Duitsland en de geallieerde landen. Ze kwam immers ook voor in het verdrag van Versailles, waar aan Duitsland de exclusieve verantwoordelijkheid voor de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog was opgelegd.²⁵⁹ Dat zijn studie deze schuld gedeeltelijk uitwiste, lijkt ondanks Schöllers eerdere ontkenning toch een reden te zijn om het onderzoek uit te voeren. Door dit conflict op te lossen, konden de betrekkingen immers verbeteren. Dit paste ook in het beeld van de BRD: na de Tweede Wereldoorlog zou het land in tegenstelling tot 1918 niet geïsoleerd raken. Na de Eerste Wereldoorlog was er door de schuld aan Duitsland te geven, gebied op te eisen, haar leger te beperken en herstelbetalingen op te leggen namelijk een revanchisme opgewekt. Ook na 1945 waren er maatregelen genomen: naast een totale militaire ontwapening moest Duitsland een diepgaande politieke verandering doormaken.²⁶⁰ “De geallieerden zorgden voor een ontmanteling van de oorlogsindustrie, een uitschakeling van nationaalsocialistische organisaties, een herstel van de democratie, een ideologische zuivering van het openbare leven, hervormingen in het gerecht en in het onderwijs en bestraffing van oorlogsmisdadigers. Voor de Duitse herstelbetalingen konden ze uit de opgezette zones putten.”²⁶¹ Hoewel er dus geen echte herstelbetalingen waren, moest de BRD zich verplichten tot een ‘Wiedergutmachung’ tegenover de slachtoffers van de nazi’s. Het beste voorbeeld daarvan was het verdrag met de staat Israël uit 1952.²⁶² Toch was er hier sprake van een andere situatie dan in 1919. De omstandigheden van de Koude Oorlog, de ondertekening van het Verdrag van Parijs (1951) met als gevolg de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), de toetreding tot de NAVO (1955) en de sluiting van het Verdrag van Rome (1957) dat leidde tot het ontstaan van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Europese Atoomgemeenschap (Euratom), maakten dat een isolering van de BRD was uitgesloten. Doordat andere landen de samenwerking met de Bondsrepubliek aangingen, moest de verhouding tussen de staten goed zijn. Adenauer zelf voerde daarom vanaf 1949 een politiek van ‘Westorientierung’. Dit beleid sloot aan bij het westers geallieerde idee, dat de BRD zich sterk moest oriënteren op het westerse verbond.²⁶³ Of de reacties op Schöllers studie daardoor ook beter waren, zal het volgende hoofdstuk uitwijzen.

²⁵⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan burgemeester en schepenen van Leuven, 8 mei 1958.

²⁵⁸ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 8.

²⁵⁹ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 161.

²⁶⁰ *Ibid.*, 218.

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 224.

²⁶³ *Ibidem*. En BRÜLL, *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, 6.

V De Reacties

Kranten en tijdschriftartikels in binnen- en buitenland

In België publiceerden de meeste kranten vanaf 7 mei een door het Leuvense stadsbestuur uitgegeven samenvatting van Schöllers onderzoek. Daarnaast bespraken zij kort de ceremonie op het stadhuis. Het oordeel van de betreffende Belgische kranten is daarbij in te delen in drie categorieën: 1. De krant beschrijft de feiten maar blijft neutraal. 2. De krant beschrijft de feiten en neemt hierbij een positief standpunt in. 3. De krant beschrijft de feiten en neemt hierbij een negatief standpunt in. Tot de eerste categorie behoren vooral de Franstalige kranten in België.²⁶⁴ Hoewel in Wallonië vergelijkbare Duitse vergeldingen hadden plaatsgevonden in Tamines, Andenne en Dinant, bleef een afkeuring afwezig in deze artikels. Zo noemde *La Libre Belgique* de in het Witboek gedane Duitse veroordelingen van de francs-tireurs, een uitspraak met een ‘caractère tendancieux’ (gekleurd karakter).²⁶⁵ De historicocommissie was volgens deze kranten een initiatief van Mayence. Hij was immers diegene die toenadering zocht tot Petri: “le professeur Mayence ayant appris que le professeur Petri de Munster ne croyait pas à la guerre des francs-tireurs, demande à celui-ci un entretien au cours duquel il lui fait la proposition suivante: une commission composée de trois professeurs allemands et de trois professeurs belges, étudierait, dans un but exclusivement scientifique et selon les lois les plus rigoureuses de la critique historique.”²⁶⁶ Mogelijke verklaringen voor een meer neutraal woordgebruik in de Franstalige kranten kan in de positie van het katholieke en Vlaamse Leuven liggen. Doordat het onderzoek de kwestie Leuven betrof, konden de Franstalige Waalse kranten meer afstand nemen. Bovendien was België in de jaren vijftig verdeeld door de koningskwestie en de schoolstrijd, waardoor de relatie tussen beide gebieden slecht was. Deze argumenten zijn echter vermoedens, sluitende bewijzen zijn hiervoor niet te geven.

In de tweede categorie daarentegen, veroordelen de kranten de Duitse daden in 1914 wel in scherpe bewoordingen, terwijl ze de historicocommissie van de jaren vijftig als positief omschrijven.²⁶⁷ *De Standaard* schreef bijvoorbeeld: “Dit werk is een model van historische kritiek, van oprechtheid en van moed. Dank zij [sic] Dr. Schöller is de legende van de francs-tireurs definitief en zonder beroep begraven.”²⁶⁸ Ook de socialistische *Volksgazet* meende dat de Duitse publieke opinie het ‘lasterlijke Witboek’ jarenlang als enige bron had gezien. Door het werk van de professoren gold het ‘vervalste Witboek’ niet meer als documentatiebron.²⁶⁹ De socialistische krant *Le Peuple* valt daarentegen in de derde categorie. Deze krant beschreef

²⁶⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Une Eclatante Rehabilitation’, *Le moniteur* (11 mei 1958), 3-4. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘La légende des francs-tireurs de 1914 s'effronde’, *Journal des petites Affiches* (10 mei 1958), 1. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Journée historique pour les Belges: La légende des Francs-Tireurs anéantie par la vérité’, *La Dernière Heure* (8 mei 1958), 6.

²⁶⁵ ‘L'affaire des francs-tireurs d'aout 1914 à Louvain’, *La libre Belgique* (8 mei 1958), 5.

²⁶⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Le Sac de Louvain et la légende des francs-tireurs’, *Le Soir* (7 mei 1958), 5.

²⁶⁷ ‘De verwoesting van Leuven tijdens de Eerste Wereldoorlog’, *Het Volk: Editie Brabant* (7 mei 1958), 5. En ‘Legende van Leuvense francs-tireurs weerlegd: Duitse soldaten schoten op mekaar...’, *Het Nieuwsblad* (8 mei 1958), 7.

²⁶⁸ ‘Het einde van de legende der Leuvense Francs-Tireurs in 1914’, *De Standaard* (7 mei 1958), 7.

²⁶⁹ ‘Einde van de Legende der Leuvense Vrijsschutters’, *Volksgazet* (7 mei 1958), 7.

als enige de positie van de historici zelf.²⁷⁰ Ze gaf weer dat Petri cultuurreferendaris in België was geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het blad stelde daarbij dat eerherstel Petris daadwerkelijke reden was om deel te nemen aan de historicocommissie (daarom is *Le Peuple* in de derde categorie ingedeeld).²⁷¹ In de andere kranten gold Petri namelijk als de historicus die sinds 1931 al overtuigd was van de Belgische onschuld. Omwille van zijn vrees dat de tegenreactie het einde van zijn carrière zou betekenen, publiceerde hij deze resultaten echter niet.

De eerste berichten in Duitsland verschenen op 9 mei. Hier zijn de reacties in twee categorieën in te delen: 1. De krant beschrijft de feiten en neemt hierbij een positief standpunt in. 2. De krant beschrijft de feiten en neemt hierbij een negatief standpunt in. Vooral Frankfurt speelde in deze berichtgeving een belangrijke rol.²⁷² Zowel de van hieruit afkomstige radioberichten als krantenartikels vallen namelijk binnen de eerste categorie.²⁷³ In deze berichtgeving kwam voornamelijk historicus Hans Becker aan het woord.²⁷⁴ Enerzijds vond hij het negatief dat het vierenveertig jaar duurde voordat de waarheid aan het licht kwam. Bovendien meende hij dat de periode na de Tweede Wereldoorlog pas leidde tot een bewustwording van de Duitse daden in 1914. Anderzijds vond hij dat de Duitsers hun eer hadden herwonnen, door de gewelddadigheden in Leuven te erkennen als een fout van hun leger. Becker vroeg zich daarnaast af of de opheldering van deze gebeurtenissen na vierenveertig jaar nog van belang was: de Tweede Wereldoorlog had de Duitse geschiedenis immers overschaduwd. Hij concludeerde echter dat de rectificatie van vergissingen en de aanduiding van de waarheid altijd waardevol waren. Daarom zag hij deze studie dan ook als een keerpunt in de toenadering tussen beide landen: ‘Der 25. August 1914 war ein schwarzer Tag in der Geschichte Löwens. Möge der 6. Mai 1958 an dem ein historisches Fehlurteil korrigiert wurde, ein heller Tag in der Geschichte Europas werden.’²⁷⁵

In Duitsland volgden er anders dan in België meer negatieve reacties op de publicatie van de commissie. Schöller weet dit aan een fout in de bekendmaking aan de Duitse pers. Doordat de journalisten niet het volledige werk hadden kunnen inzien, baseerden zij zich enkel op een samenvatting. Daardoor waren artikels onvolledig en kwam er reactie.²⁷⁶ De belangrijkste argumenten voor deze tegenstanders waren: 1. Schöller was geen ooggetuige geweest in 1914, waardoor hij geen uitspraken kon doen over de gebeurtenissen. 2. Schöller voerde dit onderzoek in dienst van een Europese toenadering uit. Eerstgenoemd argument kwam voor bij

²⁷⁰ BERLIJN, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, B24, nr. 172, fol. 23: Document over onderzoek van Duitse en Belgische historici over de oorzaak van de verwoesting van Leuven in augustus 1914, 13 mei 1958.

²⁷¹ Ibidem.

²⁷² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 6 juni 1958.

²⁷³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘1914 in Löwen’, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (17 mei 1958). En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel H. SPIEKER, ‘Nach 44 Jahren geklärt: In Löwen gab es keine Freischärler’, *Frankfurter Neue Presse* (9 mei 1958), 2.

²⁷⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van Frankfurter Neue Presse aan P. Schöller, 11 mei 1958. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel H. BECKER, ‘Löwener Tragödie in anderem Licht’, *Frankfurter Neue Presse* (9 mei 1958), 2. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Radiocommentaar van H. Becker, Radio Frankfurt, 9 mei 1958.

²⁷⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel H. BECKER, ‘Löwener Tragödie in anderem Licht’, *Frankfurter Neue Presse* (9 mei 1958), 2.

²⁷⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Gottwald, 2 juni 1958.

lokale kranten met een beperkt publiek.²⁷⁷ In deze nieuwsbladen overheerste het idee dat het onderzoek over de francs-tireurs allang was afgesloten, omdat deze bronnen al objectief waren onderzocht. Schöllers conclusie dat de soldaten elkaar zouden hebben beschoten wezen zij daarom af. De in Leuven gewond geraakte soldaten in 1914, waren voor hen namelijk het bewijs dat er wel degelijk op het Duitse leger was geschoten.²⁷⁸ Dat de rector van Leuven de publicatie goedkeurde was volgens de kranten ook logisch, omdat de uitkomst immers in het voordeel van de Belgen bleek. Daarnaast meenden deze bladen dat Schöller te weinig getuigenissen had onderzocht. Het onderdeel Leuven in het Witboek bevatte namelijk vijftien getuigenissen, terwijl hij er maar een beperkt aantal had weerlegd (Schöller gaf dit ook aan: “Toch kunnen ook in dit hoofdstuk slechts enkele gevallen uitgekozen en niet het volledige materiaal in ogenschouw genomen worden”).²⁷⁹ De kranten concludeerden hieruit dat hij de overige getuigenissen niet kon weerleggen: “Demnach hält Schöller die von ihm nicht angegriffenen Zeugenaussagen -und das ist die Mehrzahl- selbst für glaubwürdig, oder zum mindesten für nicht angreifbar.”²⁸⁰ Als betere studie gaven ze het in 1963 gepubliceerde werk van Wilhelm Hahn en Johann Kühl weer.²⁸¹ Laatstgenoemden beweerden namelijk dat Schöllers onderzoek te kortzichtig, vooringenomen en beperkt was tot één bron. De timing van het werk was volgens hen ook verkeerd: “Und jetzt, 43 Jahre nach jenen Vorgängen, nachdem sich Politiker, Wirtschaftler und Publizisten beider Länder um Verständigung und Aussöhnung bemühen, und Soldaten beider Länder kameradschaftlich miteinander verkehren, kommt Schöller in ausgesprochen tendenziöser Weise auf die Angelegenheit zurück und reißt alte Wunden auf.”²⁸²

Het tweede argument was afkomstig van het toonaangevende blad *Der Spiegel* dat bovendien een groot publiek had. Dat Schöller hierop, in tegenstelling tot de lokale nieuwsbladen wel een reactie gaf, maakt duidelijk welke impact *Der Spiegel* in Duitsland had. Schöller benadrukte in zijn antwoord aan het blad nogmaals, dat zijn studie alleen een wetenschappelijk en niet politiek belang diende en dat hij geen reconstructie van de gebeurtenissen beoogde.²⁸³ De tegenreacties laten zien dat ook in en na 1958 het debat over de francs-tireurs bleef voortduren. Toch beperkte het zich nu tot een kleine groep die nog steeds in het bestaan van de vrijeschutters geloofde. De meerderheid van de Duitse kranten ontving het werk van Schöller daarentegen positief.

²⁷⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Komödie um den „Fall Löwen“: Eine seltsame „Aufklärung“ nach 44 Jahren’, *Deutsche Soldaten-Zeitung*, 6 (juni 1958), 2. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘War der belgische Franktireur-Krieg eine Legende?’, *Deutsche Soldaten-Zeitung*, 11 (november 1958), 3-4. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Der Fall Löwen eine kriegsgeschichtliche Antwort deutscher Soldaten’, *Reichsruf: Wochenzeitung für das nationale Deutschland* (13 juli 1963), 1-3.

²⁷⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Komödie um den „Fall Löwen“: Eine seltsame „Aufklärung“ nach 44 Jahren’, *Deutsche Soldaten-Zeitung*, 6 (juni 1958), 2.

²⁷⁹ SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse Witboek*, 30.

²⁸⁰ Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘War der belgische Franktireur-Krieg eine Legende?’, *Deutsche Soldaten-Zeitung*, 11 (november 1958), 3-4.

²⁸¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Der Fall Löwen eine kriegsgeschichtliche Antwort deutscher Soldaten’, *Reichsruf: Wochenzeitung für das nationale Deutschland* (13 juli 1963), 1-3.

²⁸² HAHN en KÜHL red., *Der Fall Löwen 1914 und was dort wirklich geschah*, 82.

²⁸³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Der Spiegel, 26 juni 1958.

Bij de geconsulteerde krantenartikels uit het buitenland (Zwitserland, Zweden, Oostenrijk en Nederland) was er een neutrale beschrijving van de feiten, maar bleek het oordeel over de uitkomst van het onderzoek positief.²⁸⁴ Het meest opvallende bericht verscheen in De Zweedse krant *Svenska Dagbladet*, die pas in 1962 een uitgebreid artikel aan de verhoudingen tussen België en Duitsland wijdde. Deze auteur had naast Schöllers studie, Duitse geschiedenis-handboeken onderzocht en merkte op dat deze de Belgische versie van de gebeurtenissen ontkenden.²⁸⁵ Daarnaast constateerde hij dat de Franse en Belgische reactie tegen de Duitse daden tijdens en na de Eerste Wereldoorlog hevig was geweest, omdat de bevolking had geleden onder de vergeldingen. De Duitsers van hun kant verzetten zich tegen de herstelbetalingen die Frankrijk en België eisten. Concluderend stelde de auteur dat de gebeurtenissen in Leuven, Dinant en Andenne zo belangrijk waren geweest in de Eerste Wereldoorlog, dat Zweden ze in haar toekomstige krijgsgeschiedenis moest opnemen.²⁸⁶ Het Nederlandse katholieke dagblad *De Tijd*, gaf in tegenstelling tot de andere buitenlandse nieuwsbladen wel een neutraal verslag, maar oordeelde niet over de resultaten van Schöllers rapport.²⁸⁷ Zo beschreef dit blad de historicocommissie en de gebeurtenissen in 1914, maar vermeldde de bijeenkomst in het stadhuis niet. Dat *De Tijd* als katholieke krant (en ideologisch dus verbonden met Leuven) neutraal bleef is opmerkelijk. In de hele polemiek vanaf 1914 had het blad namelijk de Belgische beschrijving van de gebeurtenissen in Leuven gesteund: steeds wees het de franc-tireuroorlog af. Dat deze krant uiteindelijk bij de afsluiting van de polemiek niet sprak over een verbetering van relaties, een opheffing van de schuld of een invloed van christelijke beginselen (zoals ze dit wel deed bij het eredoctoraat van Schuman en Adenauer) valt daarom op.

De conclusie over de geconsulteerde buitenlandse kranten is, dat ze de studie van Schöller als een verbetering in de relatie tussen België en Duitsland zagen. Over een betere integratie in Europa schreven ze echter niet. Wel vonden veel verslaggevers het belangrijk dat de kwestie Leuven was opgehelderd. De Belgische en Duitse krantenartikels gebruikten daarnaast vooral een neutrale berichtgeving. Enkel de Duitse nationalistische nieuwsbladen spraken negatief over het onderzoek als een bron voor een Europese ‘toenaderingspolitiek’. Dit waren ook de enige artikels die Schöllers studie in twijfel trokken. Daarnaast kwam vooral Mayence aan bod, als de historicus die zich sinds 1919 had beziggehouden met de gebeurtenissen te Leuven. Hij nam bovendien het initiatief om een internationale historicocommissie op te zetten. Dat er voor de opzet van deze commissie in 1956 nog een aantal pogingen waren geweest om een internationaal onderzoek te verwezenlijken bleef onvermeld.

De wetenschappelijke tijdschriften in binnen- en buitenland behandelden Schöllers studie pas na 1958. Ook deze artikels zijn weer in te delen in drie categorieën: 1. Het tijdschrift

²⁸⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Die historische Wahrheit über das Massaker von Löwen’, *Neue Zürcher Zeitung* (9 mei 1958). En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel O. REGELE, ‘Entlarvung einer Geschichtslüge’, *Die Fürche* (25 oktober 1958), 2. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel A. THULSTRUP, ‘Deutsche Historiker revidieren den Fall Löwen’, M. MÜLLER-WILLE vert., *Svenska Dagbladet* (16 februari 1962), 1-10. En ‘Ook Duitsland heeft thans afgerekend met de vrijsschutterslegende’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (31 mei 1958), 10.

²⁸⁵ THULSTRUP, ‘Deutsche Historiker revidieren den Fall Löwen’, 10.

²⁸⁶ *Ibid.*, 4.

²⁸⁷ ‘Ook Duitsland heeft thans afgerekend met de vrijsschutterslegende’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (31 mei 1958), 10.

beschrijft de feiten, maar blijft neutraal. 2. Het tijdschrift beschrijft de feiten en neemt hierbij een positief standpunt in. 3. Het tijdschrift beschrijft de feiten en neemt hierbij een negatief standpunt in. In de eerste categorie vallen vooral de binnenlandse (Duitse en Belgische) tijdschriften.²⁸⁸ Uitzondering hierop is het Italiaanse *Archivio Storico Italiano* dat eveneens niet oordeelde, maar zich beperkte tot een bespreking van de inhoud.²⁸⁹ De tweede categorie bevat artikels uit binnen- en buitenland.²⁹⁰ Zo noemden de Amerikanen William Franklin en Jack Roth het enerzijds ‘verfrissend’ dat na de Duitse wandaden in de Tweede Wereldoorlog er nog een onderzoek was gedaan naar 1914, hoewel de kwestie niet langer actueel was. Anderzijds meenden zij wel dat de studie een versterking van het ‘Europese idee’ weergaf.²⁹¹ Tot de derde categorie behoren enkel Duitse tijdschriftartikels.²⁹² Het meeste negatieve commentaar kwam van historicus Eberhard Kessel, die in 1960 in het *Historische Zeitschrift* scherpe kritiek had op Schöllers studie. Hij stelde dat het logisch was dat het Witboek geen ongunstig beeld van haar eigen leger weergaf en dat de gebeurtenissen in Leuven waren te wijten aan de nervositeit van de soldaten.²⁹³ Schöller was volgens hem te kortzichtig in zijn bewijsvoering en deed geen poging om tot een reconstructie van de gebeurtenissen te komen.²⁹⁴ Wederom betrof het dus veelal dezelfde argumenten die al eerder waren gegeven. Toch ging Schöller opnieuw in op de gegeven kritiek.²⁹⁵ Omdat Kessel gezien zijn nieuwe protest echter nog steeds niet overtuigd was, publiceerden Schöller en Petri in overleg met Conze en Rothfels een artikel om hun gelijk te bewijzen.²⁹⁶ Hierin kwamen een aantal

²⁸⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: L. MACHU, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le cas de Louvain et le Livre Blanc allemand*, E. NIEUWBORG vert., Parijs, 1958, *Revue du Nord*, 166 (1960), 316-317. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: M. BRAUBACH, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Der Fall Löwen und das Weißbuch. Eine kritische Untersuchung der deutschen Dokumentation über die Vorgänge in Löwen vom 25. Bis 28. August 1914*, Leuven, 1958, *Historisches Jahrbuch*, 79 (1957/1958), 269.

²⁸⁹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le Cas de Louvain et le livre Blanc allemand: étude critique de la documentation allemande relative aux événements qui se sont déroulés à Louvain du 25 au 28 août 1914*, Leuven, 1958, *Archivio Storico Italiano*, 2 (1959), 286-287.

²⁹⁰ J. VERSEPUT, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse witboek, een kritisch onderzoek van de Duitse documentatie over de gebeurtenissen te Leuven van 25-28 augustus 1914*, E. NAUWELAERTS vert., Leuven, 1958, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 2 (1960), 320. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: E. MEUTHEN, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le cas de Louvain et le Livre Blanc allemand: étude critique de la documentation allemande relative aux événements qui se sont déroulés à Louvain du 25 au 28 août 1914*, E. NIEUWBORG vert., Leuven, 1958, *Düsseldorfer Jahrbuch*, 50 (1960), 206-207.

²⁹¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: W.M. FRANKLIN, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le Cas de Louvain et le livre Blanc allemand: étude critique de la documentation allemande relative aux événements qui se sont déroulés à Louvain du 25 au 28 août 1914*, E. NIEUWBORG vert., Leuven, 1958, *The American Historical Review*, 65 (1959), 174. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: J.J. ROTH, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le Cas de Louvain et le livre Blanc Allemand*, E. NIEUWBORG vert., Leuven, 1958, *The Journal of Modern History*, 33 (1961), 464.

²⁹² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: W. WEBER, ‘Das Lübecker Regiment 162 und Löwen’, *Lubeckische Blätter*, 14 (1958), 164.

²⁹³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: E. KESSEL, Bespreking van P. SCHÖLLER, *Der Fall Löwen und das Weißbuch. Eine kritische Untersuchung der deutschen Dokumentation über die Vorgänge in Löwen vom 25. bis 28. August 1914*, Leuven, 1958, *Historische Zeitschrift*, 191 (1960), 387.

²⁹⁴ *Ibid.*, 389.

²⁹⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: P. SCHÖLLER, ‘Berichtigung’, *Historische Zeitschrift*, 191 (1960), 524-525.

²⁹⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: E. KESSEL, ‘Erwiderung’, *Historische Zeitschrift*, 191 (1960), 526-527. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: F. PETRI en P. SCHÖLLER, ‘Zur Bereinigung des Franktireursproblems vom August 1914’, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 3 (1961), 234-248.

belangrijke punten naar voren omtrent de hoofdvraag van deze masterproef. Ten eerste stelden zij namelijk dat de afstand ten opzichte van 1914 had bijgedragen tot het inzicht dat het Witboek niet alleen op propaganda was gericht, maar ook als rechtvaardiging van de daden was beoogd. Ten tweede vonden zij dat de praktijk tot en met de jaren vijftig uitwees, dat de controverse in België nog voortleefde, waardoor de druk op de relatie tussen de twee landen groot bleef. Ten derde benadrukten zij dat de vorming van de commissie op initiatief van Mayence was.²⁹⁷ Zijn doel was om de controverse op te helderen. Ten vierde toonden zij aan dat historici in binnen- en buitenland hadden ingestemd met de resultaten van Schöllers onderzoek. Petri en Schöller concludeerden daarom dat de kwestie Leuven was opgelost, maar dat er nog onderzoek naar de andere Belgische gebeurtenissen moest volgen. De tijdschriftartikels zijn dan ook vergelijkbaar met de eerder genoemde kranten. De negatieve kritiek kwam uit Duitsland. Dit is logisch omdat Schöllers onderzoek het Witboek en de franc-tireurmythe afwees. De gegeven kritiek kwam bovendien van een beperkte groep en was aanwezig omwille van nationalistische redenen en/of deelname aan de gebeurtenissen in 1914.

Respons van lezers

Naast de kranten en wetenschappelijke tijdschriften die afgezien van de nationalistische Duitse nieuwsbladen de studie positief ontvingen, waren er lezersbrieven die afwisselend reageerden op Schöllers onderzoek.²⁹⁸ Het betrof hier niet alleen lezersbrieven die antwoord gaven op artikels in kranten en tijdschriften, maar ook brieven die direct aan een van de professoren waren gericht. Deze lezersbrieven zijn opnieuw in categorieën in te delen: 1. De brieven zijn positief over Schöllers onderzoek. 2. De brieven zijn negatief over Schöllers onderzoek. De brieven aan de professoren zelf behoren vooral tot de eerste categorie. Hieronder bevinden zich zowel brieven van oud-soldaten als van professoren. Hun belangrijkste argumenten waren dat er in Leuven sprake was geweest van een paniecreactie in het Duitse leger.²⁹⁹ Schöllers studie bevestigde deze these. Daarnaast concludeerden zij dat er in België geen georganiseerde aanval op het Duitse leger had plaatsgevonden.³⁰⁰ Over de kritieken op zijn studie merkten zij op dat de tegenstanders aan het doel van Schöller (namelijk het Witboek aan historische kritiek onderwerpen) voorbijgingen, waardoor de discussie steeds bleef voortduren.³⁰¹ Dat de waarheid zolang was verdraaid noemden zij schadelijk, hoewel door dit onderzoek de Duitse schaamte en schuld was weggenomen.³⁰² Het belangrijkste voorbeeld van de positieve reacties zijn de brieven van Heinrich Uhlig.³⁰³ In zijn radio-uitzending stond de vraag centraal of de geallieerde landen genoeg afstand hadden ten opzichte van de wereldoorlogen, om af te rekenen met het door propaganda gevormde

²⁹⁷ PETRI en SCHÖLLER, 'Zur Bereinigung des Franktireursproblems vom August 1914', 236.

²⁹⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Krantenknipsel* H. KRÖGER, 'Leserbrieue Die Wahrheit nach 44 Jahren!', *Kieler Nachrichten* (24-25 mei 1958), 36. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Krantenknipsel* H. MÖLLER, 'Leserbrieue In Herente', *Kieler Nachrichten* (24-25 mei 1958), 36.

²⁹⁹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Brief van H. Kissel aan P. Schöller*, 8 december 1958.

³⁰⁰ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Brief van T.H. Kraus aan P. Schöller*, 13 juni 1958.

³⁰¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Brief van H. Schlenger aan F. Petri en P. Schöller*, 13 juni 1958.

³⁰² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Krantenknipsel* P. GRUNDMANN, 'Briefe an die Frankfurter Allgemeine Zeitung', *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (2 juni 1958).

³⁰³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller: Brief van H. Uhlig aan P. Schöller*, 17 mei 1958.

negatieve beeld van Duitsland.³⁰⁴ Schöllers studie gold hier als een voorbeeld van historische kritiek, waardoor er een einde was gemaakt aan de legende van de francs-tireurs. Uhlig zocht hierbij naar een verklaring voor het opnieuw onderzoeken van deze oude controverse. Zijn antwoord vormt een nieuw argument voor deze masterproef: de Belgen waren anders dan de Duitsers, de gebeurtenissen in Leuven niet vergeten. Dit was volgens Uhlig te merken aan de jaarlijkse herdenkingen die er nog plaatsvonden in de jaren vijftig. Dat Duitsland eerst de neutraliteit schond en daarna de Belgen beschuldigde van een franc-tireuraanval, gaf volgens Uhlig aan hoe de Duitse militaire buitenlandse politiek werkte.³⁰⁵ Mede omdat de herinnering aan 1914 in Leuven nog steeds aanwezig bleef, leek Mayence in 1955 ook het initiatief te nemen om de internationale commissie op te zetten. Zijn gevoel om de ‘historische waarheid’ weer te geven, was hierbij doorslaggevend.³⁰⁶ Uhlig meende evenals Petri dat door de samenwerking van deze zes professoren en Schöllers de nationale eer van Duitsland was gered, hoewel hij niet sprak over een betere integratie in Europa.³⁰⁷

Een andere historicus die reageerde op Schöllers studie was Gerhard Ritter.³⁰⁸ Hij was professor aan de universiteit van Freiburg en gold later als een van de critici van de Fischerthese. Fritz Fischer bepleitte in 1961 in zijn boek *Griff nach der Weltmacht* namelijk, dat Duitsland al vanaf 1890 een buitenlandse gebiedsuitbreiding nastreefde.³⁰⁹ Doordat keizer Willem II in deze politiek steun kreeg van nationalistische drukkingsgroepen die een ‘Weltpolitik’ en ‘Lebensraum’ genegen waren, meende Fischer dat de latere Duitse eindverantwoordelijkheid voor de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog was vastgelegd.³¹⁰ Ritter bracht daartegenin dat Duitsland een ‘defensieve oorlog’ had gevoerd en dat het land Oostenrijk-Hongarije niet had aangezet tot een inval in Servië.³¹¹ Eerder was haar doel geweest om de Donaumonarchie als sterke macht te behouden, om zo een tegengewicht te kunnen bieden aan Rusland. Daarnaast verklaarde hij de these van de ‘Sonderweg’ ongeldig. Deze theorie stelde onder andere dat de Duitse geschiedenis een rechte lijn naar het nationaalsocialisme had doorgemaakt.³¹² Ritter meende dat het nationaalsocialisme niet het hoogtepunt vormde van nationale tradities, maar een variant van een ruimer Europees verschijnsel was. Het nazisme had door haar radicalisme dan ook geen banden met het traditionele conservatisme. Om het Derde Rijk daarom als een opvolger van het Tweede Keizerrijk voor te stellen, achtte hij onterecht.³¹³ Dat de nationaalconservatieve Ritter positief reageerde op Schöllers studie is opvallend. Hij was immers soldaat geweest in de Eerste

³⁰⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöllers*: Radiocommentaar van H. UHLIG, Radio München, ‘Haben wir genügend Abstand? Der erste Weltkrieg im Urteil der heutigen Geschichtsschreibung’, 18 maart 1959, 4.

³⁰⁵ Ibid., 14.

³⁰⁶ MAYENCE, ‘La Falsification des sources relatives’, 156.

³⁰⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöllers*: Radiocommentaar van H. UHLIG, Radio München, ‘Haben wir genügend Abstand? Der erste Weltkrieg im Urteil der heutigen Geschichtsschreibung’, 18 maart 1959, 16.

³⁰⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöllers*: Brief van P. Schöllers aan G. Ritter, 20 juni 1958.

³⁰⁹ F. FISCHER, *Griff nach der Weltmacht: die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*, Düsseldorf, 1961.

³¹⁰ VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 146.

³¹¹ G. RITTER, ‘Eine neue Kriegsschuldthese? Zu Fritz Fischers Buch Griff nach der Weltmacht’, *Historische Zeitschrift*, 194 (1962), 658-659.

³¹² VERBEECK, *Een geschiedenis van Duitsland*, 186.

³¹³ Ibid., 187.

Wereldoorlog. Door zijn goedkeuring van Schöllers studie, wees hij indirect ook het bestaan van de vrijsschutters af. Hij achtte het zelfs noodzakelijk om andere kwesties in België te onderzoeken.³¹⁴

De tweede categorie bevat daarnaast vooral reacties die afkomstig zijn van Duitse veteranen uit de Eerste Wereldoorlog. Zij waren het niet eens met Schöllers onderzoeksresultaten.³¹⁵ Hun belangrijkste argumenten waren vergelijkbaar met de negatieve Duitse krantenberichten. Ook hier was de hoofdreden namelijk dat Schöller geen ooggetuige was geweest in 1914. De oud-soldaten meenden daarnaast dat de Leuvenaars een franc-tireuraanval hadden gepleegd, waardoor het Duitse leger zich genoodzaakt zag om represailles uit te voeren.³¹⁶ Bovendien vroegen zij zich af waarom een onderzoek naar deze controversie na vierenvestig jaar nog noodzakelijk was.³¹⁷ Zij concludeerden daarnaast dat Schöller zijn onderzoek had gedaan om zich geliefd te maken in België.³¹⁸ Hierbij schuwden enkelen het overigens niet om bewijzen aan te voeren die Schöllers studie tegenspraken. Dat de bewijzen uit dezelfde periode afkomstig waren als het Witboek en daardoor ook dezelfde taal en argumenten bevatten, leken zij te vergeten.³¹⁹ Zoals ook Kramer en Horne vermelden, had vooral Johann Kühl veel kritiek op de studie en op Schöller zelf (hij noemde hem een ‘notorischen Lügner’ en een ‘beschmutzter das eigene Nest’).³²⁰ Aan zijn eerder vermelde publicatie *Der Fall Löwen 1914 und was dort wirklich geschah* gingen nog een viertal brieven vooraf, waarin hij Schöller beschuldigde van kortzichtigheid, leugens, partijdigheid en een verkeerd gebruik van zijn bronnenmateriaal.³²¹ Kühl vond namelijk dat een onderzoek naar de publicaties na het Witboek (zoals de ‘Truppengeschichten’ van de regimenten in Leuven), eveneens noodzakelijk was.³²² Ook voor Kühls betoog gold echter dat net als bij de nationalistische kranten en soldaten, de argumenten zwak waren. Hij meende namelijk dat het Witboek geen propagandaschrift was en dat de ooggetuigenverslagen van soldaten geloofwaardiger waren.³²³ Om een antwoord te geven op de verschillende brieven, publiceerde *Kieler Nachrichten* in juni 1958 op vraag van Schöller, een artikel met zijn samenvatting en nawoord van de studie.³²⁴ Zo hoopte hij zijn critici van een algemene repliek te dienen. Pas wanneer er

³¹⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan G. Ritter, 20 juni 1958.

³¹⁵ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 416.

³¹⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Die Wahrheit nach 44 Jahren!’, *Kieler Nachrichten* (8 mei 1958), 3. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Kröger aan *Kieler Nachrichten*, 10 mei 1958.

³¹⁷ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Möller aan *Kieler Nachrichten*, 11 mei 1958. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van Von Trotta genannt Treyden aan P. Schöller, 11 juni 1958. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Briefkaart van F. Görke aan H. Rothfels en F. Petri, 12 mei 1958. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Schüsse aus dem Rathaus’, *Kieler Nachrichten* (31 mei 1958).

³¹⁸ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van G. Waldener aan P. Schöller, 22 november 1958.

³¹⁹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F.W. Haller aan redactie ‘Der Spiegel’, 21 november 1958. En *Die große Zeit: Illustrierte Kriegsgeschichte*, I, Berlijn, 1915, 14 en 88.

³²⁰ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan het Provincialinstitut für Westfälische Landes und Volkskunde, 8 juni 1958. En MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 16 april 1959.

³²¹ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 16 april 1959.

³²² MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 10 augustus 1958.

³²³ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 14 juni 1958.

³²⁴ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel ‘Der Fall Löwen und das Weißbuch’, *Kieler Nachrichten* (7-8 juni 1958).

specifieke tegenwerpingen betreffende zijn onderzoek zouden zijn, wilde hij op individuele argumenten ingaan. Schöller benadrukte nogmaals dat zijn studie geen reconstructie van de gebeurtenissen in 1914 was. Omdat hij de geloofwaardigheid en bewijskracht van het Witboek onderzocht, hoefde hij dan ook geen ooggetuige te zijn van de gebeurtenissen.³²⁵

Al met al meende Schöller dat er een grotere reactie op zijn studie kwam dan hij had verwacht.³²⁶ Hoewel de wetenschappelijke en politieke reacties op zijn onderzoek positief waren, bleven er ook een aantal tegenstanders. Schöller zelf dacht dat laatstgenoemden vooral bestonden uit soldaten die de gebeurtenissen in Leuven hadden meegemaakt en daardoor in hun eigen waarheid geloofden. Dit noemde hij schadelijk voor de politieke verhoudingen tussen Duitsland en andere landen die op deze manier belast bleven door dergelijke oude controversen. Hij vermoedde dat hun houding in de toekomst ongewijzigd bleef. Toch geloofde hij dat zijn studie bijdroeg aan de verplaatsing van de franc-tireurkwestie van een nationaal niveau tussen landen, naar een lager niveau van groepen (voornamelijk oud-soldaten tegenover academici).³²⁷

Het was echter vooral bij de kranten opmerkelijk dat zowel lokale als toonaangevende bladen de gebeurtenissen uit 1914 vermeldden. Dat een vooringenomen nationalistisch nieuwsblad als de *Deutsche Soldatenzeitung* dat zich tot een klein publiek beperkte, niet tevreden was met een werk dat in het nadeel van de soldaten uitviel, lijkt logisch. Maar een gewaardeerd blad als *Der Spiegel* dat een veel groter publiek bereikte, had ook aandacht aan Leuven besteed en wees eveneens Schöllers onderzoek af, al was het omwille van andere redenen. Dat Schöller zoals eerder vermeld op dit artikel in *Der Spiegel* reageerde, geeft weer dat hij zich bewust was van deze impact. Daarnaast is de vraag van belang waarom er nog zoveel aandacht was voor Schöllers studie. De reacties laten enerzijds zien dat de kwestie Leuven nog steeds in de herinnering voortleefde. Anderzijds was het ook mogelijk dat vooral Duitse kranten (net zoals bij de professoren het geval was), via de publicatie over de Eerste Wereldoorlog een mogelijkheid zagen om indirect te spreken over de Tweede Wereldoorlog. Zoals al eerder bleek op de commissie in Brunswijk, was de Tweede Wereldoorlog namelijk nog geen aandachtspunt: voor het objectief weergeven van de gebeurtenissen zou er te weinig afstand zijn. Spreken over de Holocaust was daardoor afwezig.³²⁸

³²⁵ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Kieler Nachrichten, 2 juni 1958.

³²⁶ MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 25 juli 1958.

³²⁷ Ibidem.

³²⁸ BRÜLL, *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, 10.

Conclusie

In deze masterproef is er onderzoek gedaan naar de Belgisch-Duitse historicocommissie van 1956-1958 te Leuven. Deze commissie bestudeerde of het door de Duitse regering uitgevaardigde Witboek van 1915, de proef van de historische kritiek kon doorstaan. De inhoud van dit Witboek bevatte vooral een rechtvaardiging van de daden die het Duitse leger doorheen de Eerste Wereldoorlog had uitgevoerd. Een van de zwaarst getroffen plaatsen in 1914 was Leuven. Het leger stak hier de universiteitsbibliotheek en huizen in brand en doodde bovendien inwoners. De Duitsers verklaarden op deze manier te reageren op een aanval van zogenoemde francs-tireurs. Deze vrijsschutters zouden namelijk haar leger hebben beschoten. Omdat een franc-tireur geen officiële soldaat was schond hij het oorlogsrecht. Daarom meenden de Duitsers dan ook dat hun vergeldingen terecht waren geweest. De masterproef richtte zich niet specifiek op de francs-tireurs, want deze gebeurtenissen waren immers al uitgebreid onderzocht. Wat wel in deze studie centraal stond, was enerzijds de vraag waarom het pas in de jaren vijftig tot een opzet van een dergelijke historicocommissie kwam. Anderzijds riep het tijdstip van het overleg ook de vraag op waarom de Eerste Wereldoorlog het onderwerp vormde, terwijl de Tweede Wereldoorlog en vooral de Holocaust een schaduw wierpen op Duitsland en haar geschiedenis. Omdat Schöller in zijn publicatie zelf niet ophelderde waarom de commissie pas in deze periode doorgang vond, leek het vanzelfsprekend dat de redenen ook niet letterlijk in de bronnen zouden voorkomen. Om toch mogelijke verklaringen te kunnen formuleren, vormde het bredere kader van de jaren vijftig het uitgangspunt. De hierbij gestelde onderzoeksvraag luidde: In hoeverre geeft de historicocommissie de naoorlogse relatie tussen België en Duitsland weer? Daaruit volgde de hypothese: De integratie van de Bondsrepubliek Duitsland in Europa, heeft het noodzakelijk gemaakt om de polemiek tussen België en Duitsland op te lossen. In principe werd de historicocommissie dus als representatief gezien voor de 'Belgisch-Duitse betrekkingen'.

In het eerste hoofdstuk stond de relatie tussen België en Duitsland vanaf 1914 tot 1950 centraal. Deze bilaterale betrekkingen volgden de internationale koers. Vooral in de jaren twintig leken de verhoudingen dan ook te verbeteren. De economische crisis van 1929 en de opkomst van de NSDAP in de jaren dertig, maakten dit echter weer grotendeels ongedaan. In deze periode woedde ook de polemiek over het Witboek en de francs-tireurs voort. Anders dan de internationale betrekkingen kwam er geen verbetering in dit vraagstuk, waardoor verschillende pogingen om de kwestie op te lossen mislukten. Opvallend was bovendien dat de partijen die in deze controverse tegenover elkaar stonden, niet altijd langs nationale grenzen waren afgebakend. Eerder leek de ideologie van de betrokkenen van belang. De belangrijkste persoon die in deze discussie tot en met de jaren vijftig een rol zou blijven spelen, was de Leuvense professor Fernand Mayence.

Uit het tweede hoofdstuk bleek dat de bilaterale betrekkingen in de jaren vijftig langzaam verbeterden. Specifiek betrof het hier de Duits-Belgische Conferentie te Brunswijk die de handboeken voor het onderwijs herzag. Indirect was dit dus al een toenadering tussen beide landen, deze samenwerking maakte immers de geschiedenis bespreekbaar. Voor het eerst kwam hier ook de eigentijdse periode aan bod, hoewel er ten opzichte van de Tweede Wereldoorlog nog niet genoeg afstand zou bestaan. Omtrent de Eerste Wereldoorlog erkenden de Duitse historici wel dat hun land de Belgische neutraliteit had geschonden. Hierdoor viel er aan België niks te verwijten inzake de uitbraak van deze oorlog. De Belgische afgevaardigden

wezen daarentegen de stelling af, dat geen enkel volk of regering de schuld kon krijgen van oorlogsvoering met voorbedachte rade. Deze these die was aangenomen op de Frans-Duitse Conferentie in 1951, was voor de Belgen te radicaal en bovendien nog niet wetenschappelijk bewezen. Het derde hoofdstuk handelde daarnaast over de Commissie Mayence in de Koninklijke Belgische Academie. Dit voorbereidende overleg maakte duidelijk dat de historicocommissie door Mayence was opgezet. Hij verwierp immers het Witboek als historische bron en hoopte middels een internationale samenwerking de kwestie Leuven op te lossen. De Koninklijke Belgische Academie speelde vooral een rol in de goedkeuring van zijn initiatief. Mayence zelf legde namelijk het contact met Petri. In het vierde hoofdstuk kwam vervolgens het belangrijkste onderdeel naar voren. Een brievenanalyse maakte de opzet, de werking en het verloop van de internationale historicocommissie duidelijk. De stelling die van Belgische zijde al sinds 1916 was aangenomen, kreeg nu ook bevestiging in Duitsland. Schöllers resultaten wezen namelijk uit dat het Witboek onbetrouwbaar was als historische bron. Bovendien meende hij dat de Duitse soldaten door hun franc-tireurpsychose elkaar hadden beschoten. Hoewel de historici voortdurend volhielden dat het hier een historisch onderzoek betrof, waren de banden met de politiek toch aanwezig. De presentatie van het werk vond namelijk plaats op het Leuvense stadhuis en de belangrijkste Duitse politici kregen het rapport met onderzoeksresultaten toegestuurd. Uit het laatste hoofdstuk bleek ten slotte dat het grootste deel van de kranten en wetenschappelijke tijdschriften Schöllers publicatie goed ontving. Wel vroeg de meerderheid zich af waarom deze studie na zoveel jaren nog moest plaatsvinden.

Het antwoord op de onderzoeksvraag is naar aanleiding van de hoofdstukken als volgt: de historicocommissie geeft in grote mate een juist beeld van de Belgisch-Duitse verhoudingen in de jaren vijftig weer. In tegenstelling tot de periode na 1918, isoleerde in dit geval West-Duitsland zich na 1945 niet. In de context van de Koude oorlog is dit achteraf gezien ook logisch. Onder druk van de Verenigde Staten leek West-Europa en daarmee ook de BRD, een tegenwicht te moeten bieden aan de opmars van de Sovjet-Unie. Om dit mogelijk te maken, moesten de West-Europese landen hun onderlinge banden aanhalen. Zoals uit het hoofdstuk van de conferentie in Brunswijk bleek, lag de Duitse toenadering tot België voor de hand. Het laatstgenoemde land had gedurende de nationaalsocialistische bezetting een militair (in plaats van een burgerlijk) bestuur gekend en leek meer wrok te koesteren omwille van de gebeurtenissen in 1914. Zoals aangetoond herzagen de Duitse historici in 1954 de algemene standpunten omtrent de Eerste Wereldoorlog grondig. De basis voor nieuwe studies over meer specifieke kwesties leek dan ook gelegd. Daarmee is tevens een andere vraag beantwoord: doordat er in 1954 enkel algemene standpunten waren herzien, was het voor Mayence nog noodzakelijk om in 1956 een commissie over de specifieke kwestie Leuven op te zetten. In feite hoopte hij zo een erkenning te krijgen van het standpunt dat hij sinds 1919 had volgehouden. Een tweede reden lag in de gewijzigde omstandigheden in de jaren vijftig. Er waren immers al eerdere pogingen gedaan om de kwestie op te helderen, maar steeds wees een van beide landen ze af. Achteraf gezien waren deze weigeringen logisch. Meteen na 1918 waren de vijandigheden nog te groot en zowel in 1927 en 1932 verwierp de Belgische regering het onderzoek, omdat de Duitsers het enkel op de eerste helft van augustus 1914 wilden betrekken. Het gegeven argument dat een dergelijk initiatief enkel haat zou oproepen bleek ook niet ongegrond: de politieke instabiliteit in Duitsland en de naderende opkomst van

de NSDAP maakten de opzet van een internationale commissie moeilijk. Dit was veranderd in de jaren vijftig: door de eerder genoemde integratie van de BRD in West-Europa en de in 1954 gehouden conferentie te Brunswijk, verbeterden de verhoudingen namelijk.

Toch lijkt de historicocommissie van 1956 tot 1958 dus een privé-initiatief te zijn geweest van Mayence. Hij was degene die in de Koninklijke Belgische Academie vroeg voor een herbestudering van de kwestie Leuven in 1914. Hoewel de Academie haar goedkeuring verleende aan dit initiatief, was het Mayence zelf die de toenadering zocht. De professoren uit beide landen kregen hierbij bovendien geen officiële steun van een universiteit of een regering. Dit neemt niet weg dat deze instanties de samenwerking goedkeurden, maar er ging in 1956 geen officiële opdracht uit om de studie aan te vangen. De commissie viel enerzijds door het belang van de persoonlijke contacten nog onder de oude vorm van de geschiedenis. Door het onderwerp dat de professoren behandelden, behoorde ze anderzijds ook tot de nieuwe vorm. Kramer en Horne menen evenwel dat “the ceremony of reconciliation at Louvain in May 1958 remained unique.”³²⁹ Het lijkt erop dat niet enkel deze plechtigheid op het stadhuis, maar de hele historicocommissie een uniek gegeven was. Studies over andere kwesties als Andenne, Tamines en Dinant vonden na 1945 niet meer plaats op deze manier. Dat er wel een werk over Leuven kwam lag aan Mayence, hij zette zich immers vanaf 1919 al in om de Belgische versie van de gebeurtenissen te laten erkennen. Het was door zijn toedoen dat er na het mislukken van eerdere pogingen toch nog een internationale bespreking kwam. Opvallend hierbij is dat een bijeenkomst van alle professoren nooit plaatsvond. Het overleg berustte daarom vooral op het briefverkeer tussen Petri, Schöller en Mayence. De overige professoren communiceerden enkel via een van deze drie personen.

Mayence was dus de persoon die het onderwerp van de commissie bepaalde. Toch was het thema van de Eerste Wereldoorlog nog niet vanzelfsprekend. Net als op de conferentie in Brunswijk, was de eigentijdse geschiedenis een nieuw onderzoeksdomein. In 1956 leek er naar de methode van de historische wetenschap, genoeg afstand te zijn om een ‘objectieve’ studie te doen over de periode 1914-1918. Toch is het opvallend dat juist Leuven aan bod kwam, terwijl de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog en vooral de Holocaust nog vers in het geheugen lagen. Ten eerste was juist deze nabijheid van de laatste oorlog een reden om er nog geen aandacht aan te besteden: “De gebeurtenissen zijn nog zo recent, dat een objectief oordeel over de oorzaken en de feiten van de Tweede Wereldoorlog er door belemmerd wordt.”³³⁰ Ten tweede was de belangstelling voor de Holocaust niet aanwezig, omdat in de jaren vijftig het leed van de eigen natie centraal stond. De Holocaust zou immers pas aan bod komen in de jaren zestig en zeventig. Ook de ‘schuldvraag’ leek ondanks Schöllers ontkenning toch een rol te spelen. Mayence merkte immers in zijn lezing in de Koninklijke Belgische Academie op, dat de Duitse regering het Witboek nog steeds niet had ingetrokken. Bovendien meende Schöller dat zijn studie ertoe had bijgedragen om de ‘schuld’ van het verleden te overstijgen, waardoor de betrekkingen tussen de landen konden verbeteren. Dit paste zoals vermeld, ook in Adenauers politiek van de ‘Westorientierung’.

Toch is het moeilijk om uit deze resultaten te concluderen dat de hypothese in deze masterproef bevestigd zou zijn. Vanzelfsprekend moesten de naoorlogse betrekkingen tussen

³²⁹ KRAMER en HORNE, *German Atrocities 1914*, 416.

³³⁰ Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945*, 52.

de landen verbeteren om tot een betere samenwerking te komen. Maar deze specifieke historicocommissie leek niet het doel te hebben om een onderzoek ten gunste van de Europese integratie te voeren. De insteek van Mayence was om de franc-tireurkwestie op te lossen en het Witboek niet meer als historische bron te erkennen. In de Koninklijke Belgische Academie meende de commissie daarentegen wel dat het initiatief de kwestie moest oplossen, om de wraaklust tussen beide landen te laten verdwijnen. Dat de resultaten van Schöllers rapport goed uitvielen voor de Europese integratie, lijkt daarom eerder een bijkomstig gevolg te zijn geweest dan een vooropgezet doel. De gestelde hypothese wordt ondanks deze argumenten toch aangenomen: door de omstandigheden van de Koude oorlog was het noodzakelijk om de Bondsrepubliek in het westen te laten integreren. Daarvoor was het van belang om een goede relatie met deze westerse landen te onderhouden. Het oplossen van kwesties als die van Leuven, zorgde voor deze verbeterde verstandhouding.

Bibliografie

Werken

ARNOULD, M.A., 'Jean de Sturler (1907-1979)', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 58 (1980), 561-563.

Belgische Federatie der Leraars in de Geschiedenis, *België-Duitsland 1830-1945. Bilaterale Conferentie met het oog op het herzien van de handboeken in de geschiedenis. Braunschweig (20-25 Augustus 1954)*, Brussel, 1955.

BERGER, S., 'Germany', R. GERWARTH red., *Twisted Paths. Europe 1914-1945*, Oxford, 2007, 184-209.

BRÜLL, C., *Die diplomatischen Beziehungen 1949-1991*, Vortrag im Rahmen des Studienabends: „Die belgisch-deutschen Beziehungen“, Eupen, 2009, 1-12.

BRUNEEL, C., 'Van der Essen Léon', *Nouvelle Biographie Nationale*, VII, Brussel, 2003, 357-360.

CLAVIN, P., 'Europe and the League of Nations', R. GERWARTH red., *Twisted Paths. Europe 1914-1945*, Oxford, 2007, 325-354.

CONZE, W., 'Die ländliche Überbevölkerung in Polen', D. GUSTI red., *Arbeiten des XIV. Internationalen Soziologen Kongresses Bucuresti. Mitteilungen Abteilung B - das Dorf*, I, Boekarest, 1940, 40-48.

CONZE, W., 'Wilna und der Nordosten Polens', *Osteuropa*, 13 (1937-1938), 657-664.

COPPENS, C., DEREZ, M. en ROEGIERS, J., *Universiteitsbibliotheek Leuven 1425-2000*, Leuven, 2005.

DEREZ, M., *The burning of the library of Leuven and the international response*, lezing op Historikerdialog, Leuven, 7 mei 2013, 1-13.

DEREZ, M., 'The Oxford of Belgium: een kwestie van beeldvorming', M. CEUNEN en P. VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren: beelden van de brand van Leuven (augustus 1914)*, Leuven, 2004, 111-138.

DE VISSCHER, F. en DE RUYT, F., 'Notice Biographique sur Fernand Mayence membre de l'Académie Royale de Belgique', *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique*, CXXIX, Brussel, 1963, 176-190.

'Die 1. amerikanisch-deutsche Historiker- und Geschichtslehrer- Tagung 12. bis 23. Mai 1952', *Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht*, II, 1953, 121-349.

Die große Zeit: Illustrierte Kriegsgeschichte, I, Berlin, 1915.

Die völkerrechtswidrige Führung des Belgischen Volkskrieges, Berlin, 1915.

DITT, K., 'Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik. Das Beispiel Franz Petri (1903-1993)', *Westfälische Forschungen*, 46 (1996), 73-176.

DUNKHASE, J.E., *Werner Conze: Ein deutscher Historiker im 20. Jahrhundert*, Göttingen, 2010.

ECKEL, J., 'Hans Rothfels. An Intellectual Biography in the Age of Extremes', *Journal of Contemporary History*, 42 (2007), 421-446.

ECKEL, J., *Hans Rothfels. Eine intellektuelle Biographie im 20. Jahrhundert*, Göttingen, 2005.

FISCHER, F., *Griff nach der Weltmacht: die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*, Düsseldorf, 1961.

'franc-tireur', *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*, Utrecht en Antwerpen, 2005, 1046.

FRANZ, C., 'Konrad Adenauer und die Verleihung der Ehrendoktorwürde der Katholischen Universität Löwen. Beginn eines neuen Kapitels der deutsch-belgischen Beziehungen', G. DUCHENNE en G. COURTOIS red., *Pardon du passé, Europe unie et défense de l'Occident: Adenauer et Schuman docteurs honoris causa de l'Université catholique de Louvain en 1958*, Brussel, 113-125.

GERARD, E., *Hedendaagse Geschiedenis*, 13e uitgave, Leuven, 2010-2011.

HAHN, W. en KÜHL, J. red., *Der Fall Löwen 1914 und was dort wirklich geschah*, Plon am See, 1963.

HERREBOUT, E., *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen in den belgischen Staatsarchiven (mit Hinweisen auf Archivgut deutscher Provenienz) 1830 - 1962*, Brussel, 2008.

JACOBS, C.W.W., *Belgien und die Rhein-Ruhrfrage 1918-1923: Ein Beitrag zur belgischen Außenpolitik der Zwischenkriegszeit*, Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, subfaculteit Philosophie, 1976.

KRAMER, A. en HORNE, J., *Deutsche Kriegsgreuel 1914: die umstrittene Wahrheit*, U. RENNERT vert., Hamburg, 2004.

KRAMER, A. en HORNE, J., *German Atrocities, 1914: a history of denial*, New Haven, 2001.

LOBBES, T., 'Het Belgische geschiedenisonderwijs tegenover de uitdaging van de eigentijdse geschiedenis (1945-1961)', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 126 (2013), 76-91.

LOBBES, T., *Verleden zonder stof: De gedaanten van het heden in het Belgische geschiedenisonderwijs 1945-1989*, Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Katholieke Universiteit Leuven, onderzoekseenheid Geschiedenis, 2012.

MAYENCE, F., *De legende van de Leuvense Francs-Tireurs: antwoord op het memorandum van Dr. Meurer, hoogleraar aan de Universiteit van Würzburg*, J. GESSLER vert., Leuven, 1928.

MAYENCE, F., 'La falsification des sources relatives à la question des prétendus Francs-Tireurs à Louvain en août 1914', *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 41 (1955), 155-171.

MAYENCE, F., *L'Armée allemande à Louvain et le Livre Blanc: traduction et réfutation de la partie du Livre Blanc allemand du 10 mai 1915 relative au sac de Louvain*, Leuven, 1919.

MAYENCE, F., 'Notes bibliographiques', *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5e reeks, 44 (1958), 143-147.

MEURER, C., 'Der Belgische Volkskrieg', J. BELL, *Völkerrecht im Weltkrieg 1914-1918*, II, Berlijn, 1927, 129-261.

MEURER, C., *Der Volkskrieg und das Strafgericht über Löwen*, Breslau, 1914.

MEURER, C. en MAYENCE, F., 'The Blame for the Sack of Louvain', *Current history*, 28 (1928), 556-571.

NIEUWLAND, N. en TSCHOFFEN, M., *Das Märchen von den Franctireurs von Dinant: Antwort auf das Gutachten von Professor Meurer von der Universität Würzburg*, Gembloux, 1928.

OSZWALD, R.P., *Der Streit um den belgischen Frantireurkrieg: eine kritische Untersuchung der Ereignisse in den Augusttagen 1914 und der darüber bis 1930 erschienenen Literatur unter Benutzung bisher nicht veröffentlichten Materials*, Keulen, 1931.

PETRI, F., *Die fränkische Landnahme und das Rheinland*, Bonn, 1936.

PETRI, F., *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich: die fränkische*

Landnahme in Frankreich und den Niederlanden und die Bildung der westlichen Sprachgrenze, Bonn, 1937.

‘Promotion solennelle au doctorat *honoris causa* de leurs Excellences M. Konrad Adenauer et M. Robert Schuman le 10 janvier 1958’, G. DUCHENNE en G. COURTOIS red., *Pardon du passé, Europe unie et défense de l'Occident: Adenauer et Schuman docteurs honoris causa de l'Université catholique de Louvain en 1958*, Brussel, 143-165.

Réponse au Livre Blanc allemand du 10 mai 1915 “Die völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskrieges”, Parijs, 1916.

RITTER, G., ‘Eine neue Kriegsschuldthese? Zu Fritz Fischers Buch Griff nach der Weltmacht’, *Historische Zeitschrift*, 194 (1962), 646-666.

ROLIN, A., *Les Allemands en Belgique 1914-1918: conclusions de l'enquête officielle belge*, Luik, 1925.

RYCKMANS, G., ‘Bis diruta, bis restituta: contribution à l'histoire de la Bibliothèque de Louvain’, *Scrinium Lovaniense: mélanges historiques Etienne Van Cauwenbergh*, Leuven, 1961.

SCHIVELBUSCH, W., *Die Bibliothek von Löwen: eine Episode aus der Zeit der Weltkriege*, München, 1988.

SCHÖLLER, P., *Der Fall Löwen und das Weissbuch: eine kritische Untersuchung der deutschen Dokumentation über die Vorgänge in Löwen vom 25. bis 28. August 1914*, Keulen, 1958.

SCHÖLLER, P., *Het geval Leuven en het Duitse Witboek: een kritisch onderzoek van de Duitse documentatie over de gebeurtenissen te Leuven van 25-28 augustus 1914*, O. LEYS vert., Leuven, 1958.

TOLLEBEEK, J., ‘Rome in 1955: Een momentopname van de Belgische en Nederlandse geschiedschrijving’, *Revue belge de philologie et d'histoire*, 2 (2007), 363-386.

TUCHMAN, B., *De kanonnen van augustus: de eerste oorlogsmaand van 1914*, A. ALBERTS vert., Amsterdam, 1962.

VAN HOUTTE, J.A., ‘Léon van der Essen’, *Orbis: Bulletin International de Documentation Linguistique*, 6 (1957), 575-581.

VELAERS, J. en VAN GOETHEM, H., *Leopold III: De koning, het land, de oorlog*, Tielt, 2001.

VERBEECK, G., *Een geschiedenis van Duitsland: Sporen en dwaalsporen van een natie*,

Leuven en Den Haag, 2010.

VERHULST, R., *Zijn de Belgische francs-tireurs te Leuven en elders een legende? Antwoord aan den heer Fernand Mayence, professor te Leuven*, Antwerpen, 1929.

VERSEPUT, J., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Het geval Leuven en het Duitse witboek, een kritisch onderzoek van de Duitse documentatie over de gebeurtenissen te Leuven van 25-28 augustus 1914*, E. NAUWELAERTS vert., Leuven, 1958, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 2 (1960), 320.

WAWRO, G., *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870-1871*, Cambridge, 2003.

WIELAND, L., *Belgien 1914: die Frage des belgischen Franktireurkrieges und die deutsche öffentliche Meinung von 1914 bis 1936*, Frankfurt am Main, 1984.

‘Witboek’, *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*, Utrecht en Antwerpen, 2005, 4166.

‘Zitting van 28 maart 1955: mededelingen’, *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5^e reeks, 41 (1955).

‘Zitting van 2 mei 1955: Mededeling van de H. F. Mayence (zitting van 28 maart 1955)’, *Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Belgische Academie*, 5^e reeks, 41 (1955).

Gedrukte Bronnen Kranten en periodieken

‘Antwoord aan prof. Van Kalken: de historici van Braunschweig’, *De Nieuwe Gids* (28 augustus 1954), 1-2.

‘De verwoesting van Leuven tijdens de Eerste Wereldoorlog’, *Het Volk: Editie Brabant* (7 mei 1958), 5.

‘Der Freispruch’, *Der Spiegel*, 25 (1958), 44–45.

‘Einde van de Legende der Leuvense Vrijsschutters’, *Volksgazet* (7 mei 1958), 7.

GYSELS, G., ‘Nog over Braunschweig’, *De Nieuwe Gids* (5 september 1954), 1-2.

‘Het einde van de legende der Leuvense Francs-Tireurs in 1914’, *De Standaard* (7 mei 1958), 7.

‘Het nieuwe Belgische Grijsboek’, *Algemeen Handelsblad* (23 mei 1916), 1-2.

‘L'affaire des francs-tireurs d'aout 1914 à Louvain’, *La libre Belgique* (8 mei 1958), 5.

‘Legende van Leuvense francs-tireurs weerlegd: Duitse soldaten schoten op mekaar...’, *Het Nieuwsblad* (8 mei 1958), 7.

MAYENCE, F., ‘Aufruf an alle Deutschen die guten Willens sind’, *Allgemeine Rundschau* (14 september 1929), 720-721.

‘Ook Duitsland heeft thans afgerekend met de vrijsschutterslegende’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (31 mei 1958), 10.

‘Oswald’s werk over den Franc-tireursstrijd. Oordeel van prof. Mayence’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (6 augustus 1931), 1.

‘Prof. Van Kalken contra Braunschweig’, *De Nieuwe Gids* (3 september 1954), 2.

VAN BRUSSEL, L., ‘Geen eredoktoraat maar... Adenauer heraus! De katolieke Universiteit drijft de onbeschaamdheid te ver’, *De waarheid: Maandblad der Kommunistische Partij Federatie Leuven* (januari 1958), 4.

VAN KALKEN, F., ‘La réunion de Brunswick’, *Le Soir* (28 augustus 1954), 1.

Onuitgegeven archivalische bronnen

BERLIJN, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, B24, nr. 172, fol. 20-23: Document over onderzoek van Duitse en Belgische historici over de oorzaak van de verwoesting van Leuven in augustus 1914, 13 mei 1958.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Annulering van zitting commissie door ongeval L. Cornil, 8 oktober 1956.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Brief met conclusie over zitting van 28 maart 1955, verzoek tot contact met Duitse delegatie, 2 mei 1955.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Presentielijsten vergaderingen Commissie Mayence.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van F. van Kalken over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191: Rapport van L. Cornil over zittingen van Commissie Mayence, 22 februari 1956.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 44: Brief van secretaris H. Lavachery aan F. Petri, 19 januari 1961.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 45: Brief van secretaris H. Lavachery aan L. van der Essen en J. de Sturler, 19 januari 1961.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 70: Brief van secretaris H. Lavachery aan F. Petri, 31 januari 1961.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 80: Brief van secretaris H. Lavachery aan L. Cornil, 14 januari 1956.

BRUSSEL, Académie royale de Belgique, *Commission Mayence*, nr. 12191, 380: Brief van secretaris J.F. Cox aan voorzitter, 30 maart 1955.

DÜSSELDORF, Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, *NW 599*, nr. 1232: Verklaring van F. Petri over zijn rol in de Tweede Wereldoorlog, 27 juli 1949.

LEUVEN, Universiteitsarchief, *Fonds Van Waeyenbergh*, nr. 296: Brief van H. Van Waeyenbergh aan F. Petri, 19 februari 1968.

LEUVEN, Universiteitsarchief, *Archief Peter Schöller*, nr. P305 1: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 17 juni 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le Cas de Louvain et le livre Blanc allemand: étude critique de la documentation allemande relative aux événements qui se sont déroulés à Louvain du 25 au 28 août 1914*, Leuven, 1958, *Archivio Storico Italiano*, 2 (1959), 286-287.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: BRAUBACH, M., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Der Fall Löwen und das Weißbuch. Eine kritische Untersuchung der deutschen Dokumentation über die Vorgänge in Löwen vom 25. Bis 28. August 1914*, Leuven, 1958, *Historisches Jahrbuch*, 79 (1957/1958), 269.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van burgemeester en schepenen van Leuven aan P. Schöller, 15 april 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan F. Petri, 12 december 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 25 augustus 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 24 september 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 14 oktober 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 7 februari 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 25 maart 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 15 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Mayence aan P. Schöller, 6 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan F. Mayence, 22 december 1956.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan H. Rothfels, 25 oktober 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri aan W. Conze, 13 november 1956.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F. Petri en P. Schöller aan bondspresident T. Heuss, 10 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van Frankfurter Neue Presse aan P. Schöller, 11 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van F.W. Haller aan redactie 'Der Spiegel', 21 november 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van G. Waldener aan P. Schöller, 22 november 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Brather aan P. Schöller, 16 mei 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Kissel aan P. Schöller, 8 december 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Kröger aan Kieler Nachrichten, 10 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Lötze aan P. Schöller, 2 mei 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Möller aan Kieler Nachrichten, 11 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Rothfels aan F. Petri met bijlage van voorwoord werk Schöller, 20 december 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Rothfels aan P. Schöller, 20 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Schlenger aan F. Petri en P. Schöller, 13 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van H. Uhlig aan P. Schöller, 17 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan het Provincialinstitut für Westfälische Landes und Volkskunde, 8 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 14 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 10 augustus 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van J. Kühl aan P. Schöller, 16 april 1959.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van K. Adenauer aan F. Petri en P. Schöller, 1 juli 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van minister van Buitenlandse Zaken aan F. Petri en P. Schöller, 20 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan burgemeester en schepenen van Leuven, 8 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Der Spiegel, 23 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Der Spiegel, 26 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan E. Fischer-Baling, 28 augustus 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 1 juni 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 18 september 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 27 september 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 31 maart 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence, 25 juli 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan F. Mayence met bijlage van inleiding werk Schöller, 3 januari 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan G. Ritter, 20 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Gottwald, 2 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan H. Rothfels, 12 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan Kieler Nachrichten, 2 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 23 september 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 5 oktober 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van P. Schöller aan W. Conze, 26 oktober 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van T.H. Kraus aan P. Schöller, 13 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van Von Trotta genannt Treyden aan P. Schöller, 11 juni 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van W. Conze aan P. Schöller, 18 april 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Brief van W. Conze aan P. Schöller, 3 oktober 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Briefkaart van F. Görke aan H. Rothfels en F. Petri, 12 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: FRANKLIN, W.M., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le Cas de Louvain et le livre Blanc allemand: étude critique de la documentation allemande relative aux événements qui se sont déroulés à Louvain du 25 au 28*

août 1914, E. NIEUWBORG vert., Leuven, 1958, *The American Historical Review*, 65 (1959), 174.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: KESSEL, E., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Der Fall Löwen und das Weißbuch. Eine kritische Untersuchung der deutschen Dokumentation über die Vorgänge in Löwen vom 25. bis 28. August 1914*, Leuven, 1958, *Historische Zeitschrift*, 191 (1960), 385-390.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: KESSEL, E., 'Erwiderung', *Historische Zeitschrift*, 191 (1960), 526-527.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel '1914 in Löwen', *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (17 mei 1958), 2.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel BECKER, H., 'Löwener Tragödie in anderem Licht', *Frankfurter Neue Presse* (9 mei 1958), 2.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Der Fall Löwen eine kriegsgeschichtliche Antwort deutscher Soldaten', *Reichsruf: Wochenzeitung für das nationale Deutschland* (13 juli 1963), 1-3.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Der Fall Löwen und das Weißbuch', *Kieler Nachrichten* (7-8 juni 1958).

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Die historische Wahrheit über das Massaker von Löwen', *Neue Zürcher Zeitung* (9 mei 1958).

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Die Wahrheit nach 44 Jahren!', *Kieler Nachrichten* (8 mei 1958), 3.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel GRUNDMANN, P., 'Briefe an die Frankfurter Allgemeine Zeitung', *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (2 juni 1958).

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Journée historique pour les Belges: La légende des Francs-Tireurs anéantie par la vérité', *La Dernière Heure* (8 mei 1958), 6.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Komödie um den „Fall Löwen“: Eine seltsame „Aufklärung“ nach 44 Jahren', *Deutsche Soldaten-Zeitung*, 6 (juni 1958), 2.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel KRÖGER, H., 'Leserbriefe Die Wahrheit nach 44 Jahren!', *Kieler Nachrichten* (24-25 mei 1958), 36.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'La légende des francs-tireurs de 1914 s'effronde', *Journal des petites Affiches* (10 mei 1958), 1.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Le Sac de Louvain et la légende des francs-tireurs', *Le Soir* (7 mei 1958), 5.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel MÖLLER, H., 'Leserbriefe In Herente', *Kieler Nachrichten* (24-25 mei 1958), 36.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel REGELE, O., 'Entlarvung einer Geschichtslüge', *Die Fürche* (25 oktober 1958), 2.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Schüsse aus dem Rathaus', *Kieler Nachrichten* (31 mei 1958).

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel SPIEKER, H., 'Nach 44 Jahren geklärt: In Löwen gab es keine Freischärler', *Frankfurter Neue Presse* (9 mei 1958), 2.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel, THULSTRUP, A., 'Deutsche Historiker revidieren den Fall Löwen', M. MÜLLER-WILLE vert., *Svenska Dagbladet* (16 februari 1962), 1-10.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'Une Eclatante Rehabilitation', *Le moniteur* (11 mei 1958), 3-4.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Krantenknipsel 'War der belgische Franktireur-Krieg eine Legende?', *Deutsche Soldaten-Zeitung*, 11 (november 1958), 3-4.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: MACHU, L., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le cas de Louvain et le Livre Blanc allemand*, E. NIEUWBORG vert., Parijs, 1958, *Revue du Nord*, 166 (1960), 316-317.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: MEUTHEN, E., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le cas de Louvain et le Livre Blanc allemand. Étude critique de la documentation allemande relative aux événements qui se sont déroulés à Louvain du 25 au 28 août 1914*, E. NIEUWBORG vert., Leuven, 1958, *Düsseldorfer Jahrbuch*, 50 (1960), 206-207.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Notitie over bespreking P. Schöller en Gottwald, 3 december 1957.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: PETRI, F. en SCHÖLLER, P., 'Zur Bereinigung des Franktireursproblems vom August 1914', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 3 (1961), 234-248.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Radiocommentaar van H. Becker, Radio Frankfurt, 9 mei 1958.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: Radiocommentaar van H. UHLIG, Radio München, 'Haben wir genügend Abstand? Der erste Weltkrieg im Urteil der heutigen Geschichtsschreibung', 18 maart 1959, 1-17.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: ROTH, J.J., Bespreking van P. SCHÖLLER, *Le Cas de Louvain et le livre Blanc allemand*, E. NIEUWBORG vert., Leuven, 1958, *The Journal of Modern History*, 33 (1961), 464.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: SCHÖLLER, P., 'Berichtigung', *Historische Zeitschrift*, 191 (1960), 524-525.

MÜNSTER, Privéarchief Karl Ditt, *Peter Schöller*: WEBER, W., 'Das Lübecker Regiment 162 und Löwen', *Lubeckische Blätter*, 14 (1958), 161-164.